

Les dones al món del treball

M.F.C.

HISTÒRIA DEL MOVIMENT FEMINISTA

La història del feminisme es remunta a l'època de la Il·lustració, resultat de la polèmica generada sobre la igualtat i la diferència entre els sexes. **Nicolas de Condorcet**, a la seva obra **Esbós d'una taula històrica dels progressos de l'esperit humà (1743)**, reclama el reconeixement social de la dona.

Quaranta anys després, la **Revolució Francesa (1789)** es va plantejar com a objectiu central la consecució de la igualtat jurídica i de les llibertats i drets polítics, però les grans conquestes de les revolucions liberals no van afectar la dona. La **Declaració dels drets de la dona i de la ciutadana**, redactada per **Olympe de Gouges (1791)**, denunciava que la revolució havia oblidat les dones en el seu projecte igualitari i alliberador. Les seves demandes eren llibertat, igualtat i drets polítics, especialment el dret al vot per a les dones, però van tenir poc ressò. Poc després, l'anglesa **Mary Wollstonecraft** escriu l'obra **Vindicació dels drets de la dona (1792)**, en la qual fa un al·legat contra l'exclusió de les dones del camp dels béns i els drets. Aquesta obra es converteix en el primer clàssic del feminisme en sentit estricte. Per a Wollstonecraft, la clau per superar la subordinació femenina era l'accés a l'educació. Les dones educades, a més, podrien desenvolupar la seva independència econòmica accedint a activitats remunerades. No obstant això, **Wollstonecraft** no va donar importància a les reivindicacions polítiques i no va fer referència al dret de vot femení. Totes aquestes propostes no van anar més enllà de petits cercles d'intel·lectuals.

El **1804**, el **Codi civil napoleònic**, que va recollir els avenços socials de la revolució, negava a les dones els drets

A mitjan segle XIX, més del 40% de la població obrera de Barcelona eren dones. Filadores i teixidores van mantenir en la indústria mecanitzada el mateix percentatge que ja tenien en la indústria tradicional. Els seus salaris eren més baixos que els dels homes i les seves tasques eren més monòtones i menys valorades. El 1905, la indústria tèxtil i de confecció de Barcelona donava feina a 30.000 dones i 12.000 homes. En aquells anys s'estima que treballaven a les fàbriques uns 5.000 nens i nenes. En aquestes xifres no estan comptades les treballadores a domicili: sastresses, cosidores, modistes, bugaderes, planxadors. Les dones que treballaven a les fàbriques per força havien de fer jornada doble —a fora i a casa— i les feines domèstiques eren molt més feixugues que ara, perquè la mecanització no havia arribat a les llars.

No està comptat, però pel fet de ser el Poblenou el lloc de Catalunya on es concentraven més fàbriques, la majoria de les dones que treballaven a Barcelona devien estar ocupades a les fàbriques del barri i especialment al tèxtil, que va ser el ram predominant durant dècades. Sovint, era una feina vergonyant i sense formació, i les dones no arribaven mai a llocs de comandament, ni tan sols a les agrupacions i els sindicats obrers. Però la pitjor i la més mal pagada era la feina domiciliària, que les dones s'emportaven a casa, sobretot en el subsector de la confecció.

Segons Albert Balcells, l'any 1905, a la indústria cotonera, que era la que tenia més pes relatiu dins la indústria catalana, el 85% de la mà d'obra era

femenina. Però també era molt notable la presència femenina en altres sectors industrials. La mecanització permeté emprar mà d'obra menys qualificada i promogué l'entrada de dones a les fàbriques amb salaris inferiors als dels homes. A la fàbrica ocupaven la mateixa situació subalterna que a la societat i a la família, i les seves possibilitats de promoció laboral eren mínimes.

Ma d'obra barata

La doctora Concepció Villar assegura que a finals del segle XIX la metal·lúrgia era una indústria totalment masculina. Amb la mecanització de la producció, que ella situa a partir del 1920, els empresaris van obrir les portes a la contractació de les dones en llocs de treball no qualificats i, d'aquesta manera, es van reduir costos. Dit d'una altra manera, quan les dones entren en aquest sector ho fan com a mà d'obra barata. Aquesta autora afirma que les associacions obreres van contribuir a la desqualificació de la mà d'obra femenina i a l'abatiment dels seus salaris.

«Vers l'any 1900, la segmentació sexual del treball mantenia els sectors més qualificats i més ben pagats en mans dels homes, com passava a la tintoreria i als acabats del tèxtil cotoner —l'anomenat *ram de l'aigua*—, mentre que la filatura estava en mans de les dones supervisades per contramestres i vigilades per capatassos i majordoms, tots homes... Solien estar absents de les juntes directives de les societats obreres de resistència d'aquells rams en què eren majoritàries», ha escrit Albert Balcells a l'obra *Les dones treballadores a*

Placa que es va col·locar el 1999 a la rodona de la Rambla amb Lluç per recordar les treballadores de la fàbrica del Cànem.

la fàbrica i al taller domèstic de la Catalunya del segle XIX i primer terç del XX.

Malgrat la docilitat atribuïda a les dones treballadores, aquestes van participar activament en les vagues del tèxtil dels anys 1913 i 1916 i en les protestes contra la carestia del gener del 1918. I ja en aquestes reivindicacions apareixen dones considerades líders i agitadores. La presència femenina en els mítings i en les lluites és un gran avenç respecte a dècades anteriors, quan els gremis s'oposaven al treball femení assalariat amb accions legals i a vegades passant a l'acció violenta. El 1870, al primer Congrés Obrer Espanyol que es va fer a Barcelona, hi van assistir 98 delegats, dels quals 74 eren catalans, però entre ells no hi havia cap dona. En aquest congrés van triomfar les tesis bakuninistes enfront de les marxistes.

De la fàbrica a casa

Malgrat la poca consideració social que rebien les dones que treballaven a les fàbriques, el seu salari era imprescindible per a la supervivència de la família obrera, i la dona també enfortí el seu paper en l'àmbit familiar. Així mateix, «es consolida una cultura laboral femenina no domèstica que es transmeté a generacions successives per a les quals el treball com a identitat va anar prenent el lloc del treball com a necessitat», diu Balcells.

Tal com hem apuntat al començament, de totes les feines que feien les dones la més mal pagada era la que s'emportaven de la fàbrica a casa. Segons Balcells i altres autors, s'estima que, cap al 1917, d'un total de 10.000 obreres del ram de la confecció, unes 8.000 treballaven a casa. Aquestes dones cobraven l'equivalent a un 60% de les que anaven a la fàbrica. El seu jornal diari, a preu fet per una jornada d'unes onze hores, era d'1,10 pessetes, en uns anys en què el cost diari de la vida d'una família obrera era de 5,75 pessetes. Di-

versos testimonis de l'època, com ara el doctor Ramon Turró, que treballava al Laboratori de l'Ajuntament, afirmen que es donaven més casos de tuberculosi a les llars on vivien obreres que treballaven a casa. El 1916, del total de 2.500 obreres tuberculoses, 1.600 eren modistes que treballaven a casa seva. Tot i aquests xancre, la tendència moralista considerava que la feina que es feia a casa era compatible amb tenir cura de la llar i, de passada, permetia preservar la moral de les dones. Les fàbriques eren considerades «escoles de rebel·lia i immoralitat». En tenim un exemple al Poblenou, on les treballadores del Cànem sovint eren considerades dones immorals. Maria Ynglada, una antiga treballadora d'aquesta fàbrica propietat de la família Godó, en una entrevista

A dalt, un grup de treballadors, homes, dones i nens, del Cànem. A sota, la fàbrica per fora en una instantània del 1915.

publicada a la revista *4 Cantons* el 1974, deia, sobre la moralitat de les obreres, «que alguna cosa hi havia i algunes presumien d'això i d'allò altre». És a dir, que fins i tot les mateixes treballadores pensaven que algunes de les seves companyes feien de putes.

Les dones que treballaven a casa fent feines de confecció tenien al davant una competència força deslleial en el treball que sortia dels convents, els asils i altres institucions regentades per monges, on sovint la retribució era només el menjar. Balcells creu que

civils reconeguts per als homes i imposava lleis discriminatòries, com ara definir la llar com a àmbit exclusiu de les dones. Es va instituir un dret civil en el qual eren considerades menors d'edat; és a dir, filles o mares en poder dels seus pares, esposos i fins i tot fills. Es van fixar delictes específics com l'adulteri i l'avortament. D'altra banda, pel que fa a l'àmbit educatiu, s'excloïa les dones dels trams educatius mitjans i superiors. Encara que durant la **Revolució Francesa** les dones van prendre una clara consciència de col·lectiu oprimint, aquest Codi civil va significar una derrota i les dones que van tenir rellevància en la participació política van compartir el mateix final: la guillotina o l'exili. La República no estava disposada a reconèixer una altra funció a les dones que la de mares i esposos dels ciutadans. D'aquesta manera, sense ciutadania i excloses del sistema educatiu, les dones van quedar fora de l'àmbit dels drets i els béns liberals. Per això, els objectius principals del sufragisme van ser l'assoliment del vot i l'entrada a les institucions educatives.

Als **Estats Units**, les dones van lluitar per la independència del seu país al costat dels homes i, posteriorment, es van unir a la causa dels esclaus. Però el **Congrés Antiesclavista Mundial** celebrat a **Londres** el **1840** va refusar reconèixer com a delegades quatre dones. El **1848**, en una convenció es va aprovar la **Declaració de Seneca Falls**, un dels textos bàsics del sufragisme americà.

El **sufragisme** tenia dos objectius: el dret al vot i els drets educatius. El costós accés a l'educació tenia una relació directa amb els drets polítics, ja que a mesura que la formació d'algunes dones avançava es feia més difícil negar el dret al vot. El **moviment sufragista** tenia vocació interclassista i considerava que totes les dones patien discriminacions semblants, independentment de la seva classe social. Assolir la ciutadania civil era fonamental per modificar els costums i la moral.

Paral·lelament, **Flora Tristan**, escriptora i activista social francesa d'origen peruà, publica el **1843 La unió obrera**

l'hostilitat que van desenvolupar les dones que treballaven a casa contra les religioses podria ser una de les causes de la seva participació activa en la crema dels convents durant la Setmana Tràgica. Sobre la situació d'aquestes obreres domiciliàries, Dolors Monserdà —poetessa, novel·lista i feminista *avant la lettre*— va escriure la novel·la *Maria Glòria*, que es va publicar el 1917. Monserdà va ser la impulsora del Sindicat de l'Agulla, que va agrupar les dones que treballaven a casa.

Durant la Segona República, la CNT va intentar que es prohibís la contractació de dones per a feines pesants no qualificades, però no ho va aconseguir. Durant el franquisme, segons la tesi de Concepció Villar, les diferències salarials entre homes i dones es van mantenir i la paritat no va arribar fins a la dècada del 1990.

Les xinxes del Cànem

A la fàbrica del Cànem del Poblenou hi van arribar a treballar unes 2.000 persones i la majoria eren dones, que eren conegudes com les *xinxes*, perquè sortien de la factoria molt brutes i feien pudor per culpa del material que manipulaven (també a Manlleu anomenaven *xinxes* les dones que treballaven a les fàbriques). La ja esmentada treballadora Maria Ynglada, coneguda com la Zurra, explica que als anys vint les dones guanyaven una mitjana de 26,60 pessetes. «Si treballàvem a preu fet, com jo, que era bitllaire, podia aconseguir una bona setmanada de 40 o 50 pessetes», afegeix. Una altra treballadora, Zoila Garcia, explica que quan ella va plegar l'any 1945 guanyava entre 105 i 110 pessetes. Totes dues, quan sortien del Cànem, anaven a treballar a una altra fàbrica del ram del carrer de Sant Joan de Malta, fins

Gaceta de Madrid.—Núm. 320

dispensas, reservadas en este punto a la Autoridad gubernativa, se seguirán los mismos trámites, y se exigirán los mismos requisitos señalados en el art. 6.º de la ley respecto de los jóvenes menores de diez y seis años.

Art. 18. Las mujeres que hayan entrado en el octavo mes de embarazo, podrán solicitar del patrono el cese en el trabajo, teniendo derecho á que se les reserve el puesto que ocupaban hasta tres semanas después del alumbramiento. Si de una certificación facultativa resultase que á las tres semanas la mujer no podía dedicarse, sin perjuicio de su salud, al trabajo que realizaba anteriormente, se le reservará su puesto una semana más.

Art. 19. Al tenor de lo dispuesto en el art. 9.º de la ley, las obreras con hijos en el período de la lactancia tendrán una hora al día para dar el pecho á sus hijos. Dicha hora se dividirá en dos períodos de treinta minutos, utilizables uno por la mañana y otro por la tarde. No obstante, si la madre lo prefiriere, y siempre que al niño se lo lleven al taller ó establecimiento donde aquélla preste sus servicios, podrá dividir la hora en cuatro períodos de á quince minutos, utilizables dos por la mañana y dos por la tarde.

El tiempo destinado á la lactancia, siempre que no exceda de una hora diaria, no será descontable para el efecto de cobro de jornales.

La madre, sin embargo, sometiéndose al descuento correspondiente, podrá dedicar á la lactancia de su hijo más tiempo de una hora diaria.

que se'n van assabentar a Can Godó i les van fer plegar. I aleshores van haver d'anar a buscar el sobresou escombrant el Rellisquín. La Zurra va conèixer una dona que va entrar a Can Godó quan tenia vuit anys i com que «l'angelet s'adormia damunt la màquina, la pegaven per despertar-la».

Engràcia Casas, pintora i mestressa d'una popular botiga d'ous i pollastres del barri, va escriure una evocació amable de les xinxes del Cànem:

«Moltes d'elles tenien criatures de bolquers. Les àvies i les veïnes que aguantaven els nadons els portaven a la sortida de la fàbrica... Elles, assegudes al pedrís de la vorera del carrer, els donaven de mamar, al mateix temps que es menjaven un tupí de sopes de llet ben calentes. De vegades encara em sembla que sento aquella sirena i la sortida d'aquelles dones. La veritat és que a mi em semblaven un exèrcit de belles amazones, vestides amb armadures vermelles de cànem. Jo sento una gran admiració per aquelles dones, veritables heroïnes del seu temps, que van honorar el nostre barri amb la lluita pels drets de la dona. Els habitants del barri no les hem oblidades, no, i la millor prova n'és aquesta placa que, a la rodona de la Rambla amb Lull, ens les recorda.»

Xavier Benguerel, a les seves *Memòries*, també recorda les dones del Cànem:

«D'aquella fàbrica del Poble Nou, tot-hom en deia «El Cànem». De les dones i de les criatures que hi treballaven un gavadal d'hores diàries, «les xinxes».

»Entre els meus primers records hi ha aquestes dones i aquestes criatures. Exhalaven un tuf espès, d'olis pesats, d'espert, de borra, de misèria. Com si no tinguessin edat, com si fossin bèsties de bast, energia a baix preu. Quan la sort

hi ajudava, ho deien, morien entre els 35 i els 40 anys. A l'hora de dinar s'instal·laven pels voltants de la fàbrica. Seien a terra, les que tenien sort a l'ombra dels plàtans o de la petita zona d'ombra que, en aquella hora, feia la paret d'un magatzem, d'una taverna, d'una casa. Al cap d'uns quants anys —casualitat, què voleu fer-hi!—, a pocs metres de distància, van instal·lar-hi la caserna de la Guàrdia Civil. L'ordre és sagrat. Les vagues alteren producció, escandalls, beneficis. A les nou o a les deu de la nit, aquelles

dones i aquelles criatures sortien com un ramat de la cleda. Brutes, exhaustes, com somnàmbules. La majoria enfilava el camí de Pequíu o de la Mar Bella, residències poètiques entre clavegueres, als sorrals de la platja.

» —Ara pleguen «les xinxes»!

» —Tapa't el nas!

»Pudien. Sí, pudien. Me'n recordo. Em costà molt d'avesar-me a la idea que aquelles dones eren com la meva mare, la meva àvia, les meves ties; i aquelles criatures, una mica més grans que el

ENTO INTERIOR DEL TRABAJO
EL RÉGIMEN DE LOS TALLERES

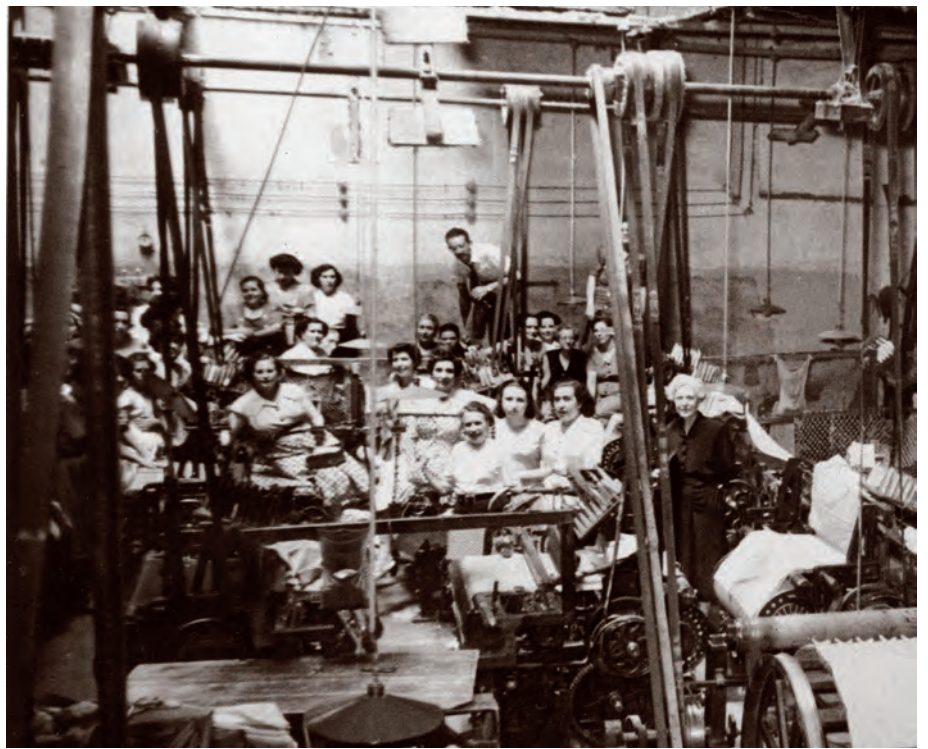

i, posteriorment, **L'emancipació de la dona**. En aquestes obres expressa les seves idees precursors del socialisme i del feminisme. Proposa la unió internacional dels treballadors i reivindica la participació de la dona en totes les instàncies socials, amb l'objectiu d'aconseguir un tracte igualitari que permeti el seu alliberament.

El **moviment sufragista a Anglaterra** es va iniciar el **1851**. El **1867** neix el primer grup clarament sufragista: la **National Society for Woman's Suffrage (Associació Nacional per al Sufragi de la Dona)**, liderat per **Lydia Becker**. Aviat, les sufragistes angleses van aconseguir tenir com a aliat **John Stuart Mill**, un dels pensadors més influents del liberalisme.

El **1869**, l'estat de **Wyoming** atorga el dret de vot a les dones. És el primer estat dels **EUA** a fer-ho. Aquell mateix any, a **Anglaterra**, **Stuart Mill** publica amb la col·laboració de la seva dona, **Harriet Taylor**, **La submissió de les dones**. El llibre esdevé un element clau per a l'expansió del moviment sufragista arreu. En aquesta obra s'argumenta que l'opressió de les dones és un dels pocs vestigis que queden de l'antiguitat, un conjunt de prejudicis que impedeixen greument el progrés de la humanitat. El **1866**, **Stuart Mill** havia presentat al **Parlament anglès** la primera petició a favor del vot femení, que va ser denegada per una àmplia majoria. Trenta anys després, el **1893**, **Nova Zelanda** es convertí en el primer país que concedia el dret de sufragi a les dones.

El **1903**, **Emmeline Pankhurst**, nascuda a **Manchester** el **1857** i filla d'un reeixit home de negocis, i les seves seguidores abandonen l'**Associació Nacional per al Sufragi de la Dona** i formen la **Women's Social and Political Union (Unió Política i Social de la Dona)**. A partir d'aquest moment, les sufragistes canvien d'estratègia i passen a la lluita directa. Interrompen els discursos dels ministres i són empresonades, recorren a la vaga de fam i fan actes terroristes contra diversos edificis públics. S'ha dit que **Mahatma Gandhi** va aprendre la seva tàctica de desobediència de les sufragistes angleses. La tensió

Treballadores de Can Saladrigas. La instantània de dalt és del 1913; la del mig, del 4 de febrer

de 1937, i la de sota, del 2004, durant l'acte de presentació del llibre sobre la història de la fàbrica.

meu germà, igual que ell i jo. En veure-les, callava, estamordit, sense comprendre, [...] m'arrapava a la mà protectora de la mare.

»Aquesta imatge lamentable, la sortida de les dones del Cànem, m'obsessionà mentre vaig viure al Poble Nou.»

Les treballadores de Can Saladrigas

Una de les fàbriques més grans del Poblenou era Can Saladrigas, avui reconvertida en casal d'avis i biblioteca. Hi van treballar moltes dones en condicions precàries. El testimoni d'aquestes treballadores el va recollir Montserrat Sintés a la monografia *Can Saladrigas, 146 anys després. Memòria d'una fàbrica*. Reproduïm aquí els testimonis d'una nuadora, una bitllaire i una teixidora: «La nuadora anava a preu fet i nosaltres havíem d'anar a preu fet com ella. Els telers eren més vells que Matusalem. Jo per això no volia ser teixidora, perquè les llançadores saltaven. Hi havia gent que fins i tot havia perdut l'ull, i si et tocava el cap feia molt de mal». Una altra obrera explica que una vegada se li va enganxar la bata al teler i «la corriola se'm va anar enganxant, enganxant i vaig quedar tota ajupida. I per sort una nena que treballava al meu costat se'n va adonar i va aturar la màquina. Però, si no, m'hauria acabat enganxant el braç i m'hauria fet molt de mal. Vaig quedar en enagos. No hi havia res per aturar aquelles rodes. Allò era més vell que... Encara hi havia estaques que si et tocaven el cap et desmaiaves. Jo m'havia desmaiat més d'una vegada d'un garrot de llançadora».

Una teixidora explica que no hi havia ni vacances ni seguretat social, i una altra evoca les sirenes: «El Poblenou, a les dotze del migdia, tuuuuuuuu!, toquen totes les sirenes de les fàbriques i tothom a dinar, i a les dues, tuuuuuu!, i tothom a treballar. Treballàvem moltes hores. I els dissabtes». ●

Vaga de Motor Ibérica

La que està considerada la primera gran protesta de l'àmbit laboral protagonitzada per dones després de la Guerra Civil va començar al Poblenou i va culminar en la famosa tanca de dones i nens a la parròquia de Sant Andreu de Palomar. Va ser arran del conflicte de Motor Ibérica, l'empresa que fabricava els populars camions Ebro i que tenia factories al Poblenou, la Zona Franca i Montcada. La vaga va començar el 27 d'abril de 1976 mentre es negociava el conveni. Els treballadors demanaven un augment lineal de 4.000 pessetes i la readmissió de divuit persones que havien estat acomiadades. El conflicte es va anar agreujant i l'empresa, per fer pressió, va utilitzar els mateixos mètodes que havia emprat la patronal durant els anys vint a través del sindicat groc, però ara sense arribar a matar com aleshores: amenaces verbals i lesions físiques als vaguistes, crema de clotxes... La vaga va afectar 3.500 treballadors de les tres factories i ben aviat els expedients sancionadors van ser 200. I és aquí quan van entrar en acció les dones dels vaguistes. Van començar manifestant-se cada dia davant de la factoria de l'avinguda d'Icària per reivindicar, entre altres qüestions, poder accedir a l'economat que res-

tava tancat des de l'inici del conflicte. Aquesta acció no va ser consensuada ni en assemblea ni pels marits, alguns dels quals no entenien ni aprovaven les reivindicacions de les seves mullers. A les hemeroteques ha quedat reflectit el que opinaven els homes, com també les males arts de l'empresa, que obligava els diaris a publicar els seus anuncis demanant nous treballadors —que haurien de fer d'esquirols i substituir els vaguistes— a la mateixa pàgina d'informació laboral on es feia el seguiment del conflicte. Finalment, les dones van decidir tancar-se a la parròquia de Sant Andreu, on en alguns moments van arribar a ser 300 persones, comptant les criatures. Dos homes s'hi van afegir en vaga de fam. La ciutat s'hi va abocar amb gestos de solidaritat, menjar i diners. Es van recollir 17 milions de pessetes i tones de menjar. La tanca, que va durar un mes, es va acabar el 28 de juny quan la policia, saltant-se el concordat i la prohibició del bisbe, va entrar a l'església i va fer fora els tancats. La vaga va durar encara dos mesos més. Una placa a terra, davant de la parròquia, recorda aquesta protesta de les dones.

M.F.C.

La tanca de dones de Motor Ibérica a la parròquia de Sant Andreu el 1967.

arriba al límit amb la mort d'**Emily Davison**, sufragista de procedència obrera, el **1913** al **Derby d'Epson**, atropellada per un cavall propietat del rei Jordi V. L'enterrament fou multitudinari. A la làpida hi havia escrit el lema «Fets, no paraules».

El **marxisme** va abordar la discriminació de la dona i va oferir una explicació de la seva opressió: l'origen no és degut a causes biològiques, sinó socials. El **socialisme** insistia en les diferències que separaven les dones de les diverses classes socials i acusava les sufragistes d'oblidar la dona proletària. No obstant això, tot i que afirmaven que l'emancipació era impossible dins el sistema capitalista, també eren conscients que per a la direcció del partit i per a molts dels militants la qüestió femenina no era ni central ni prioritària. No és fins al **1907** que la dirigent comunista alemanya **Clara Zetkin** va presidir la **primera conferència internacional de dones socialistes**.

Amb l'esclat de la **Primera Guerra Mundial** el **1914**, els homes van anar al front i les dones van sostenir l'economia fabril, la indústria bèl·lica i gran part de l'administració pública. Més d'un milió de dones es van incorporar a la indústria de guerra al **Regne Unit**. En aquestes circumstàncies, ningú no va poder oposar-se a les demandes de les sufragistes i el rei **Jordi V** va amnistiar-les. El **1918** va ser aprovada la **lleï de sufragi femení**, que permetia el vot a les dones més grans de 30 anys, i deu anys després, el març del **1928**, el vot a les dones més grans de 21 anys. **Emmeline Pankhurst** havia mort unes setmanes abans. Es publica en aquest període d'entreguerres l'obra de **Virginia Woolf**, **Tres guinees**. Amb ironia i intel·ligència, Woolf exposa la situació de la dona en una societat burgesa.

El **1920**, la **dinovenava esmena de la Constitució dels Estats Units** aprovava el sufragi per a totes les dones majors d'edat. A **Europa**, els primers països a fer-ho van ser **Finlàndia** i **Noruega**, els anys **1906** i **1913**, respectivament. Després van venir **Alemanya**, els **Països Baixos** i **Suècia**, el **1919**. Finalment s'hi van incorporar els països medi-

Oficis femenins

M.F.C.

Hi ha feines que feien les dones, oficis de dones, que pràcticament han desaparegut. Ja ningú no pot avisar la pentinadora perquè vingui a casa, com era habitual fa cinquanta anys. L'única excepció, comptant que la perruquera sigui molt amiga, seria per pentinar una núvia. Tampoc no queden dones que vagin a cosir per les cases, a sargir, a tenir cura de la roba blanca o a planxar. Ja no existeixen les dides, aquelles dones que es llogaven per alletar nadons i que es convertien, per força, en un membre més de la família. Hi havia dides que tenien llet per donar i per vendre, per alletar els fills propis i els fills dels altres, i d'altres que s'ofereien a fer de dides perquè el seu nadó havia mort. Amb els avenços mèdics, la mortalitat infantil ha disminuït d'una manera espectacular, es pot retirar la llet d'una dona que s'ha quedat sense nadó i les llets maternitzades, que ara ja estan als supermercats, han suplantat amb garanties la llet de les dides.

Pentinar, planxar, rentar, cosir... Tot això ara es fa fora de l'àmbit domèstic i es paga IVA.

També han desaparegut les llevadores, que ajudaven a tenir les criatures a casa. I de pageses que vagin a vendre els seus productes al mercat en queden ben poques. D'aquests dos darrers oficis en resta encara memòria al barri.

Les llevadores

Caterina Casanovas Palet (1897-1982) va estudiar a l'Hospital Clínic per fer de llevadora. En acabar els estudis es va instal·lar pel seu compte al barri i va portar al món una bona colla de veïnes i veïnes. A més d'ajudar-los a néixer, també els acompanyava a batejar-se. La vocació li venia de la seva mare, Antònia Palet, que també va exercir de llevadora.

Vivia al número 58 de la Rambla, on també atenia les embarassades. La seva família sentia sovint comentaris sobre la poca higiene d'algunes clientes. Ella tenia telèfon però la majoria de les

parteres, no, i aleshores era el vigilant o el sereno qui l'anava a buscar quan arribava l'hora del part.

Segons va explicar a la revista *Icària* el seu fill, Pere Parera, la senyora Caterina no tenia una tarifa fixa pels seus serveis. Demanava la voluntat i a vegades li pagaven en espècies. I amb moltes capsades de bombons.

Les pageses

Les pageses que venien al Mercat del Poblenou eren un col·lectiu amb molt de pes des que s'inaugurà aquest equipament el 1889 fins a finals del segle xx, quan les parades del carrer es van eliminar i la majoria de venedores i productores van decidir plegar. En altres mercats de la ciutat, com La Boqueria, la tradició de les pageses s'ha mantingut, i conserven les seves parades de productes frescos.

Al Poblenou en queda una, Pilar Pont (1942), que encara s'està darrere del taulell perquè li agrada molt la seva feina i se sent reconfortada quan algú li diu que el bròquil que li va vendre era molt bo o els tomàquets feien olor. La Pilar es va instal·lar a la plaça del Poblenou a principis dels anys setanta. Amb 32 anys es va quedar vídua amb dos fills petits, però no va defallir i cada dia carregava la furgoneta als seus camps d'Arenys de Mar i baixava al Poblenou a vendre. Primer amb una parada que muntava i desmuntava cada dia i que va anar canviant d'emplaçament al voltant del mercat perquè així ho decidia l'Ajuntament, fins que finalment va ocupar una parada a l'interior que va deixar quan es va fer la remodelació del mercat el 2004. Aleshores es va traslladar a uns baixos del carrer de Pons i Subirà i allà continua.

A més de la Pilar, al voltant del mercat hi havia Sisqueta Rodon i la Marieta, de la Mina, Pepita Rosas i la Carme de Sant Adrià, i Maria Berenguer de Santa Coloma de Gramenet, que va traspasar la parada a la Pilar. També hi havia la Figaire, la Mundeta i la Marcus, que venien fruita i verdura però no eren pageses.

Engràcia Casas, que va ser la tercera generació d'una parada d'ous i pollas-

tres del mercat, explica que Pepa Rosas, coneguda com la Pepa Pagesa de Cal Tranquil, també va tenir parada a dins del mercat, igual que les Juanites, que tenien els camps on ara hi ha els blocs de Pau i Justícia. La masia de Cal Tranquil estava per «on ara passa el carrer de Guipúscoa».

Les pageses arribaven al mercat a les cinc del matí i fins i tot més d'hora, perquè els compradors hi anaven a partir de les sis. (Ara el mercat no obre fins a dos quarts de nou.) Muntar i desmuntar la parada cada dia representava un gran esforç i estar-se tot el matí a la intempèrie era molt dur. «Abans, que feia més fred que ara i hi havia gelades, el gènere de la parada patia molt», recorda la Pilar.

A més dels horaris, també han canviat els hàbits alimentaris. Ara es venen menys enciams, espinacs i bledes, perquè molts compradors opten per les verdures embossades, tallades i netes. Però aquesta tendència de la verdura empaquetada, segons la Pilar, sembla que està canviant, perquè ara a la seva botiga, a més de les compradores de tota la vida, hi va gent jove a buscar productes frescos i diu que ha augmentat el percentatge d'homes que fan la compra.

«Anys enrere, l'ambient era molt maco. La gent s'ajudava més. Ara cadascú va pel seu compte», conclou la Pilar. ●

La dona de més a l'esquerra és la llevadora Caterina Casanovas mentre estudiava a l'Hospital Clínic el 1919.

Pageses de la família de Felisa Calvo Miquel al Mercat de la Unió del Poblenou el 1949.

Les dides

El Grup Benèfic Wad-ras va impulsar «guarderies per a nens de pit», amb l'objectiu de prevenir la mortaldat infantil dels menors d'un any, que sovint era causada per l'abandó o perquè les mares havien de treballar. Aquesta instantània dels anys vint mostra unes dones alletant nadons que tant podrien ser les mares, dides de lloguer o voluntàries. El Grup Benèfic, creat el 1908, va ser un referent durant 60 anys de l'acció institucional de la Junta de la Protecció a la Infància.

terrànics: **Espanya el 1932, França el 1944, Itàlia el 1945 i Grècia el 1952.** L'últim país europeu a atorgar el vot a les dones va ser **Suïssa, el 1971.** Encara avui hi ha països on no es pot exercir aquest dret: **Aràbia Saudita i els Emirats Àrabs Units.**

Després de la **Segona Guerra Mundial**, apareix una obra fonamental del feminisme, **El segon sexe**, de **Simone de Beauvoir (1949)**. L'obra de Beauvoir es converteix en l'estudi més complet sobre la condició de dona i aporta una anàlisi no biològica en afirmar que «no es neix dona, s'arriba a ser-ho». La llibertat és la idea central d'aquesta obra que va caure en l'oblit, bàsicament perquè el moviment feminista havia perdut tota la iniciativa social. Els governs i els mitjans de comunicació de masses reclamaven un retorn de la societat a l'ordre patriarcal on els privilegis econòmics de l'home, el seu valor social, el prestigi del matrimoni, etc., mantenien la dona en una situació de vassallatge. Es tractava d'allunyar les dones dels llocs de treball obtinguts durant el període bèl·lic i potenciar el seu retorn a la llar. Les dones havien de trobar en el paper de mestressa de casa una destinació confortable i no havien de sortir a competir al mercat laboral.

S'estava forjant el que **Betty Friedan** va anomenar, als anys seixanta, la **mística de la feminitat**. Era «el malestar que no té nom» que afligia les dones nord-americanes de classe mitjana, dones sense independència econòmica, sotmeses a la vida de mestresses de casa en aquesta nova llar tecnificada, conscients de la seva solitud, que presentaven sovint depressions i altres quadres mèdics qualificats com a típicament femenins. Les dones es definien per les funcions que exercien, esposa, mare, mestressa de casa, no pas pel que eren. Friedan analitza el sistema econòmic en el qual es ven a les dones una identitat d'acord amb la unitat familiar de consum en què s'ha transformat la família. Els grans magatzems ajuden a trencar l'isolament de les dones. En entrar en uns grans magatzems, afirma Friedan, la dona té de sobte la falsa impressió que participa en tot allò que passa al món. El **1966**, Betty Friedan crea la **National Organization for**

Els safareigs del Poblenou

Rosendo Calvet Raimundo

Avui se'ns fa difícil imaginar les condicions de vida dels obrers del barri del Poblenou durant la segona meitat del segle XIX i fins ben entrats els anys cinquanta del segle passat. Actualment gaudim d'electrodomèstics de tot tipus, lavabos amb aigua directa i il·limitada, calenta o freda, tant a l'estiu com a l'hivern i moltes altres comoditats, en un espai suficient i confortable en la majoria dels casos.

Durant els anys compresos entre el 1850 i el 1950, els habitatges destinats als obrers menys qualificats del barri, la majoria, eren insuficients per a la demanda existent, molt petits i insalubres. Les famílies vivien en espais reduïts, sense intimitat de cap tipus, en estances mal ventilades, moltes vegades en habitacions rellogades. Durant anys, la manca d'aigua va ser endèmica i el corrent elèctric, si n'hi havia, funcionava intermitentment. La higiene personal, sovint espaiada, es feia a la pica de

la cuina. El vàter o comuna, en el millor dels casos, estava a la sortida de la casa.

Dins d'aquest escenari, el personatge més sacrificat, amb diferència, era la dona que treballava fora de casa, ja que, a part de l'activitat laboral, comprava el menjar, cuinava, tenia cura de la mainada i la gent gran de la família i feia les altres feines domèstiques, entre les quals hi havia rentar la roba. Molts habitatges no reunien les condicions per fer la bugada a casa, no hi havia prou aigua ni un espai adequat. Per poder rentar la roba les dones i les filles, si n'hi havia, anaven un cop a la setmana als safareigs públics o privats.

El Gremi no té memòria

A Barcelona, es troba documentació abundant sobre les bugaderes d'Horta. Als arxius municipals podem trobar dades dels establiments municipals però no pas dels privats, que era el nostre cas al Poblenou. D'altra banda,

INVENTARI DE SAFAREIGS

ADREÇA: carrer de Mas de Roda, 16

INICI: molt abans del 1936

TANCAMENT: anys 60

DADES CONEGUDES: safareig petit tenint en compte la superfície del local

ADREÇA: carrer de Venero, 13

INICI: s'ignora exactament. Molt abans del 1940

TANCAMENT: anys 50

ADREÇA: carrer de Guillem de Llúria, cantonada amb el carrer del Taulat

INICI: abans dels anys 30

TANCAMENT: 1960

DADES CONEGUDES: superfície en planta d'uns 300 metres quadrats. Sis o set safareigs grans. Al pis de dalt, un gran terrat per estendre la roba

ADREÇA: carrer de Fernando Poo, 41-43

INICI: 1896

TANCAMENT: 1961

DADES CONEGUDES: va canviar sis vegades de propietat

ADREÇA: carrer de Marià Aguiló, 8 i 10

INICI: molt abans de l'any 1929

TANCAMENT: any 2000

DADES CONEGUDES: quatre safareigs, un per rentar roba blanca, un altre per a roba de color i dos més amb aigua neta per aclarir tot tipus de roba

ADREÇA: carrer de Marià Aguiló, 47, cantonada amb el passatge de Saladrigas i comunicat amb el Passatget

INICI: 1896

TANCAMENT: 1960

DADES CONEGUDES: quatre safareigs grans.

Un safareig per rentar la roba de la gent malalta a l'aire lliure. Aigua calenta subministrada per una gran caldera. El més gran i amb millors serveis del Poblenou. Va tenir quatre propietaris

ADREÇA: carrer de Sant Simó (desaparegut), cantonada amb Pere IV

INICI: molt abans dels anys 30

TANCAMENT: anys 60

DADES CONEGUDES: molt petit

ADREÇA: carrer d'Àlaba, 16

INICI: 1912

TANCAMENT: 1961

ADREÇA: passatge del Marquès de Santa Isabel amb el carrer de Pere IV

INICI: finals del segle XIX

TANCAMENT: 1948

DADES CONEGUDES: petit, fosc i mal ventilat

ADREÇA: carrer de Pons i Subirà, 5

INICI: 1896

TANCAMENT: 1929

DADES CONEGUDES: local molt petit

ADREÇA: carrer de Pujades, 84

INICI: 1949

TANCAMENT: 1959

DADES CONEGUDES: dins d'una nau. Local molt petit

ADREÇA: carrer de Marià Aguiló, 122

INICI: 1929

TANCAMENT: 1935

DADES CONEGUDES: local llarg i gran

ADREÇA: carrer de Bac de Roda, 35, cantonada amb el carrer de Tortellà

INICI: desconegut

TANCAMENT: anys 70

ADREÇA: carrer de Pujades, 93, cantonada amb el passatge d'Iglesias

INICI: s'ignora

TANCAMENT: entre el 1955 i el 1960

DADES CONEGUDES: petits safareigs, en un pati a l'aire lliure

el Gremi de Bugaders i Tintorers no té documentació de les activitats de bugaderia, perquè la fusió d'aquests dos gremis es va produir als anys setanta, en un moment en què els bugaders van anar reconvertint-se o tancant.

En els pobles o zones rurals, el safareig era comunitari, a l'aire lliure o ben protegit, amb àmplies zones per penjar-hi la roba i amb aigua suficient. A Horta hi passava una cosa semblant. En aquest cas, però, la feina de les bugaderes era sovint professional, al servei de les classes altes i mitjanes barcelonines. Van ser les pioneres de la bugaderia industrial.

Fer dissabte

Les dones del Poblenou, i segurament les d'altres zones industrials barcelonines, havien de rentar la roba fora de casa per una falta elemental d'espai i d'aigua. Aquesta feina l'havien de fer, en el cas molt probable que treballessin fora de casa, abans o després de la jornada laboral.

La neteja de la casa es feia el penúltim dia de la setmana —per això se'n deia *fer dissabte*— i consistia en una repassada general de l'habitatge. També era el dia que la gent aprofitava per rentar-se a fons, els homes s'afaitaven i les dones s'arreglaven, per sortir el diumenge, ja fos a missa o a passejar per la Rambla. Lògicament, a partir de dilluns la roba bruta es començava a acumular. Ja fos grossa o petita, s'havia de rentar.

Al Poblenou hi havia desenes de safareigs, dels quals tenim inventariats quinze. Estaven situats gairebé sempre a la planta baixa d'un bloc de pisos, encara que a vegades s'integraven en locals on es duïen a terme altres activitats professionals. Normalment eren molt petits i de poques possibilitats, encara que els més grans disposaven d'aigua calenta i de diferents piques. En alguns s'hi podia estendre la roba.

Sovint, les bugaderies estaven regentades per famílies que solien viure al mateix recinte. Cada activitat tenia el

seu preu. Hi havia tres tipus de safareigs: un amb aigua per rentar la roba blanca, un altre per a la de color o la roba de feina i el tercer per aclarir-la.

L'aigua s'embrutava de seguida, perquè la roba de treballar anava plena de greix i de porqueria. Quan estava ensabonada, les bugaderes feien servir una pala de fusta per picar la roba per treure la brutícia. El sabó, l'anomenat *sabó de Marsella* o el de la marca Lagarto, es fabricava amb greix, oli i sosa. Molta gent se'l feia a casa perquè no es podia permetre comprar-lo. Perquè pugés el color blanc, s'emprava lleixiu i blauet; antigament s'utilitzava cendra. D'altra banda, calia tenir molta cura i procurar que el sabó no caigués a la bassa, ja que es perdria, amb el consegüent perjudici econòmic.

La roba dels malalts

Els safareigs més grans i preparats tenien una zona a l'aire lliure per rentar la roba de la gent malalta i, d'aquesta manera, evitar «que s'encomanés el mal». Malauradament, la majoria no disposaven d'aquest espai específic i, quan hi havia grip, tuberculosi, verola i altres malalties contagioses, els malalts es multiplicaven.

El treball era dur i l'aigua, molt freda, feia sortir penellons, que sovint s'infecaven. Els dies d'hivern rabiüt i dur era agradable entrar als safarejos. El cos es revifava amb una escalfor neta i humida, perfumada amb les olors del sabó, el blauet i el lleixiu.

Les bugades fortes es feien els dilluns, però la gent que treballava fora de casa

les feia quan podia, sobretot entre setmana, sempre a primera hora, entre dos quarts de set i les set del matí, abans d'anar a la fàbrica. Deixaven al safareig la roba en remull i anaven a treballar; al migdia i abans de dinar feien la resta, i si quedava alguna cosa es deixava per a la tarda o el vespre.

Quan s'estenien els llençols al terrat, es mirava el cel per esbrinar d'on bufava el vent i si l'aire estava net o brut, perquè la contaminació tenia de gris tot el barri, quan les desenes de xemeneies de les indústries vomitaven el seu fum tòxic. Quan passava això, que era la majoria de vegades, la roba blanca quedava tacada de volves negres, restes de la combustió. Llavors, tocava espolsar amb cura la brutícia, abans de plegar els llençols amb l'ajuda dels infants.

A l'hivern, si plovia molts dies seguits, s'havia d'estendre a l'interior de casa, sovint a l'habitació més pròxima a l'estufa, de fusta, petroli o carbó. Aquesta atmosfera humida perjudicava molt els pulmons dels infants i de la família mal alimentada.

Les dones, de manera generalitzada, feien les feines domèstiques. Si, a més a més, treballaven a les fàbriques, feien una doble jornada. La major part d'elles, tot i que treballaven en condicions molt dures, no es queixaven mai: feien una feina important, però la feien amb discreció. Eren dones fortes i valentes, que sabien que amb el seu esforç la seva llar aniria prosperant i en el fons dels seus cors, de manera callada, se sentien orgullosos d'esdevenir el veritable pal de paller de les seves famílies. ●

Women (NOW, Organització Nacional de Dones). Propugna l'autonomia de les dones, la incorporació al mercat de treball exercint els drets adquirits i participant en la vida pública, laboral i política. **Friedan** representa el feminisme liberal. No parlava pas d'opressió ni d'explotació, sinó de desigualtat.

Va ser al feminisme radical, però, caracteritzat per la seva oposició al liberalisme, a qui va correspondre el protagonisme en les dècades dels **anys seixanta i setanta**. Les radicals pensaven que l'ordre patriarcal es mantenia intacte. Van identificar com a centres de dominació patriarcal esferes de la vida que fins llavors es consideraven privades. A elles els correspon l'eslògan «allò personal és polític». El marc del naixement del feminisme radical va ser l'**esquerra contracultural** i va obrir una sèrie de canvis en els valors i en les formes de vida. La primera decisió política del feminisme va ser la d'organitzar-se de manera autònoma, cosa que va portar a la constitució del **Moviment d'Alliberament de la Dona**. Totes les feministes estaven d'acord en la necessitat de separar-se dels homes, però dissentien respecte a la finalitat de la separació. Així, es va produir la divisió dins del feminisme radical entre polítiques i feministes. Per a les polítiques, l'opressió de les dones derivava del capitalisme i consideraven el feminisme una ala més de l'esquerra; les feministes, en canvi, es manifestaven contra la subordinació de l'esquerra i identificaven els homes com els beneficiaris de la seva dominació. Finalment, el nom de feminisme radical va ser monopolitzat per les feministes. Dues obres d'aquesta època, **Política sexual**, de **Kate Millett**, i **La dialèctica de la sexualitat**, de **Shulamith Firestone (1970)**, defineixen conceptes fonamentals per a l'anàlisi feminista, com els de patriarcat, gènere i casta sexual.

Als **anys vuitanta**, el **feminisme radical nord-americà** evoluciona cap a un nou tipus de moviment que es coneix amb el nom de **feminisme cultural**. Mentre que el feminisme radical lluita per la superació dels gèneres, el cultural sembla que se centra en la diferència. Exalta el principi femení i els seus va-

Les dones a l'ensenyament

Un col·legi que es va pensar per a obreres

M.F.C.

El col·legi de les Franciscanes de la Rambla, conegut popularment com el col·legi de les monges, va començar la seva activitat el 1876 amb l'objectiu d'ensenyar «las jóvenes obreras». Fou el tercer col·legi d'aquest orde religiós que va fundar Anna Ravell i Barrera i el primer que s'obrí a Barcelona després del de la Garriga i el de Badalona.

Tres anys després de la seva fundació, el 1879, ja tenien 150 nenes que estudiaven durant el dia i 90 a la nit. El local, que era de lloguer i estava al número 107 de la Rambla, ben aviat es va quedar petit i van haver de buscar un nou emplaçament.

Dorotea de Chopitea, la gran promotora d'obres socials, va finançar les obres per construir una nova escola, la que encara està en peu al número 74 de la Rambla. La primera pedra es va col·locar el 24 de març de 1889. A l'acte de benedicció hi va assistir l'Ajuntament de Sant Martí en ple, la mare fundadora Anna Ravell i els bisbes de Barcelona i Segorbe. El nou edifici de planta i pis estava pensat per impartir tots els graus de l'ensenyament elemental.

Chopitea va donar per a les obres 50.000 pessetes i, en morir, al seu testament va deixar 10.000 pessetes més

perquè es pogués acabar la casa. Però no va ser suficient. Les monges es van quedar amb un deute de 30.000 pessetes, «carga muy pesada para nuestro Instituto especialmente en aquellos tiempos», segons un manuscrit que va deixar sor Mercedes Font, que va ser secretària general de l'Institut de las Religiosas Terciarias Franciscanas de la Inmaculada Concepción.

Segons el relat de sor Mercedes Font, «la edificación resultó muy deficiente y sin acierto alguno; con tanta imperfección que no se puede imaginar mayor... Aunque el edificio no estaba terminado, nuestras hermanas fueron

Dues alumnes i la superiora Auxili Recasens davant de la capella dedicada a la Mare de Déu de Lourdes que hi havia al pati del col·legi de les monges. Instantània del 1963.

a ubicarse en él, pues las clases y las dependencias necesarias estaban prontas para ser utilizadas. Cuando he aquí que un buen día se inundaron los sótanos, despensa, comedores, lavadero, etc. Quedó aquello hecho unas ruinas e inservible para muchos años. Hubo que construir dichas dependencias en el piso de arriba [...].»

Durant la Setmana Tràgica l'edifici va ser cremat, i posteriorment fou reconstruït. Durant la Guerra Civil va fer les funcions d'hospital de sang.

A la dècada dels anys noranta del segle passat, la institució va iniciar l'educació mixta, tot i que encara avui predominen les nenes. En el cens del 2008, hi havia matriculats 700 alumnes, que segons expliquen les monges són educats en un estil «exquisitamente franciscano».

Si aquest col·legi tanqués, també desapareixeria una escena que ja es tradició a la rambla del Poblenou: el brogit dels familiars que esperen els nens i les nenes que surten corrents de l'escola i que cada dia, a mitja tarda, posen so i color blau al passeig. ●

A dalt, un grup de nenes i dues monges a principis del segle xx. Al mig, nenes disfressades per a una representació teatral el 1963. La seglar que està al costat de Sor Concepción és la professora de música, Joaquima Aulet. A sota, alumnes d'uniforme davant de la porta del col·legi, any 1956.

lors. El seu lema és «ser dona és bell». S'autoproclama defensor de la diferència sexual —d'aquí, la seva designació com a feminisme de la diferència—, condemna l'heterosexualitat i promou el lesbianisme com a única alternativa de no-contaminació. Les pensadores de la diferència sexual consideren que, amb un accés més equitatiu al poder i als recursos, les dones no hi tindrien res a guanyar. El seu objectiu no consisteix a ser iguals que els homes, sinó que el que pretenen és qüestionar l'ordre patriarcal que converteix les diferències en desigualtats.

A partir dels **anys vuitanta**, el **feminisme** perd la seva radicalitat i es torna més conservador, en el sentit que té com a objectius consolidar els avenços aconseguits en dècades anteriors. Els **governos conservadors** als **Estats Units** i al **Regne Unit** i la **caiguda del mur de Berlín** emmarquen una etapa de crisi de les ideologies. Les mobilitzacions feministes minven, però hi ha una visibilitat més gran de les dones i dels seus problemes en l'esfera política. La **Declaració d'Atenes** del **1992**, conclusió de la primera cimera europea de dones al poder, reclama una democràcia paritària. Les dones exigeixen amb fermesa la igualtat en la participació política i en la presa de decisions, a fi i efecte d'assegurar la igualtat en la pràctica. Mentre que en alguns països s'intenten crear organismes d'igualtat, en d'altres el feminisme reclama ser present en els poders públics, cosa que es fa visible mitjançant el sistema de quotes i paritat de gènere per mitjà de la discriminació positiva. El feminisme abandona la lluita fora del sistema i a poc a poc s'obre al món institucional. Es creen nous organismes interministerials i **dones feministes** arriben a adquirir responsabilitats de partit i de govern.

A **Espanya**, el feminisme es fa present de manera tardana. L'existència d'una societat arcaica, de desenvolupament industrial escàs, amb una important ascendència i control per part de l'Església catòlica i fortes jerarquitzacions de gènere en tots els àmbits de la vida social, va fer que el **feminisme** tingués durant el **segle XIX** una pre-

Donya Quimeta (1877-1968)

Yolanda Pirla Luna

Caminant per la rambla del Poble nou, en una de les plaques commemoratives que es van instal·lar fa uns quants anys, en podem llegir una dedicada a *donya* Quimeta, mestra del barri. Gairebé no trobareu cap poblenoví d'una certa edat que no hagi sentit parlar d'ella, i moltes poblenovines la van tenir com a mestra.

Joaquima Raspall i Juanicó va néixer el 1877, quan el nostre barri pertanyia

al municipi de Sant Martí de Provençals. Va obtenir el títol de mestra als disset anys i des d'aquell moment es va dedicar a exercir la docència durant uns setanta anys. Tothom la coneixia amb el diminutiu de *donya* Quimeta.

L'escola, privada i només per a nenes, estava situada al carrer de Wadras (actual Doctor Trueta), cantonada amb Galceran Marquet, al costat de la plaça de Sant Bernat Calbó, en uns terrenys que el seu avi va comprar quan ella tenia uns deu anys. A l'entresol de l'edifici que es va construir hi vivia la família, i anys després els dos pisos superiors van ser destinats a les aules. En el moment que va començar a fer classes tenia tretze nenes. Quan

Donya Quimeta el 1942, envoltada d'alumnes i professores.

el 1960 li van donar la Medalla al Mèrit al Treball, tenia 190 alumnes i aquella era la quarta generació d'estudiants. Moltes alumnes tenien la mateixa mestra que anys enrere les seves àvies. No va parar mai de fer classes, ni en temps de la guerra ni durant la postguerra.

Treballadora incansable

En aquella casa hi va viure amb la seva família. El seu marit, Dionís Montón i Bonet, va morir el 1932, i allà hi van néixer els seus tres fills, la Mercè, la Josepa i en Dionís, i també el seu nebot més conegut, el doctor Josep Trueta i Raspall.

Tenia un caràcter fort i era una treballadora incansable. Tothom reconeixia el seu valor com a docent i va rebre di-

DOMINGO 3 DE JULIO DE 1960

C E L O N A

MANO A MANO

DOÑA «QUIMETA»

Hoy en Pueblo Nuevo se le impondrá la Medalla al Mérito en el Trabajo a doña Joaquina Raspall Juanico, por su labor en el magisterio durante 65 años. Tiene 83, y sigue ejerciendo.

En Pueblo Nuevo es muy fácil localizarla: basta preguntar por doña «Quimeta», que cualquier vecino te llevará a su casa.

—A los diecisiete años terminé la carrera de maestra —dice disparándose la buena señora—, empecé con trece niñas y nunca dejé de dar clases, ni durante la guerra; ahora tengo ciento noventa, es la cuarta generación. Vendrán a mi homenaje discípulas que cuentan con setenta años.

—¿Su primera escuela?

—Aquí, en esta casa; mi abuelo compró este terreno, cuando yo tenía diez años. Me sigo sentando en la misma silla que el primer día; mi vivienda está en el entresuelo y los dos pisos de más arriba son la escuela. Aquí me casé, nacieron mis tres hijos y un sobrino mío, el famoso doctor Trueta.

—¿Tiene humor todavía para enseñar?

—Antes de las nueve de la mañana estoy en mi sitio y trabajo hasta las nueve y media de la noche. Creo que no me jubilaré jamás. Las niñas son mi vida; pero de sus padres estoy hasta aquí —señala la coronilla.

—¿Por qué?

—Los respeto fuera de clase; pero yo no tengo la culpa de que algunas niñas sean así —da unos golpes con los nudillos sobre la mesa—. No es éste —se embala— mi primer homenaje. Cuando llevaba 25 años de profesión, el Ayuntamiento de Barcelona me dio un pergamino; a los 50 años, otro el vecindario de Pueblo Nuevo, y hace dos años me dieron un diploma. Pero esto de la Medalla del Trabajo creo que va a ser un acto muy solemne; me han dicho que vendrán cinco curas y el teniente de alcalde.

—¿Esperaba la Medalla?

—Me habían hablado de ello una comisión de antiguas alumnas; y creo que todo Pueblo Nuevo la ha pedido. Aquí todos me quieren y me conocen por doña «Quimeta»; hasta mi marido me llamaba así.

Estoy charlando en su casa y la acompaña una hija suya, que le aconseja no se excite al hablar. Doña «Quimeta» me cuenta muchas pequeñas cosas, ingenuo anecdotario de su vida profesional, y siempre con el ruego de que no lo publique. En una ocasión echó a una niña, otra vez tuvo una pelotera gorda con el papá de una discípula... Nada extraordinario; pero para la maestra, un mundo.

—¿Cuántos colegios había aquí, cuando usted empezó?

—Muy pocos; los alrededores eran huertas. Había escuela municipal y algún colegio de religiosas.

—¿Las monjas no le tienen celos porque les quita niñas?

—Si los tienen, se los guardan; me han asegurado que vendrían al acto.

—¿Hasta cuándo piensa dar clase?

—Mientras tenga fuerzas para subir las escaleras, y eso que estoy mal del corazón; tomo ocho remedios. El otro día vino el médico para tomarme la presión y me dijo que podía aguantar el domingo.

Día de máxima emoción para doña «Quimeta»...

DEL ARCO

sència menor i una influència social pràcticament nul·la. L'escriptora gallega **Emilia Pardo Bazán** i també **Concepción Arenal** manifestaven a **finals de segle** que la dona no s'havia de resignar només al paper de mare i esposa. La realitat, però, és que hi havia un alt índex d'analfabetisme, que en el cas de les dones rondava el 70%.

A partir dels **anys vint del segle XX** apareixen diverses **associacions femenines** que reivindicaven el dret a l'educació de les dones, la reforma del Codi civil i el dret al vot. Instaurada la **Segona República** el **1931**, es reconeix el dret de les dones al vot. Destaca la tasca de la socialista **Margarita Nelken**, de la radical **Clara Campoamor** i de l'advocada **Victoria Kent**, que és designada directora general de premses, el primer càrrec directiu públic de la dona a Espanya. **Frederica Montseny**, dirigent **anarcosindicalista**, esdevé el **1934** la primera dona ministra, nomenada pel govern socialista de **Lar-go Caballero** com a ministra de Sanitat i Assistència Social. La **Constitució republicana** no tan sols concedí el sufragi a les dones, sinó que també legislà sobre la família des d'una perspectiva de llibertat i igualtat: matrimoni basat en la igualtat dels cònjuges, dret al divorci i obligacions dels pares amb els fills. La **lleï del divorci (1932)** va significar una fita molt important en la consecució dels drets de la dona. El **règim republicà** va fer que **Espanya** s'equiparés legalment amb els països més evolucionats d'Europa pel que fa a la igualtat entre homes i dones.

Malauradament, en aquest aspecte, com en tants d'altres, la **Guerra Civil** i la **dictadura de Franco** van fer desaparèixer tot el que s'havia aconseguit. La dona va tornar a la situació de dominació dins d'una societat patriarcal en el marc d'una Espanya franquista impregnada de valors tradicionals i reaccionaris.

A **Catalunya**, el **procés d'industrialització** durant els **segles XIX i XX** va comportar que la dona treballadora exercís un paper indispensable en el mercat de treball, alhora que s'encarregava de les tasques domèstiques. El sector de treball més important durant molts anys

ferents guardons durant la seva vida. L'Associació de Magisteri Particular de Catalunya i Balears li va fer un homenatge pels seus 25 anys com a mestra. Als 50 anys com a docent, novament va rebre un reconeixement públic.

El 1960 li van concedir la Medalla de Plata al Mèrit del Treball. En aquells moments tenia 83 anys i ja en feia 65 que exercia de mestra. Quan li van donar aquesta medalla no tenia cap intenció de jubilar-se, segons va dir en una entrevista publicada a *La Vanguardia* feta per Manuel del Arco. Aquest premi va ser un esdeveniment al barri. Es va celebrar una missa a la parròquia de Sant Bernat Calbó, a la qual van assistir el delegat de Treball, Vicente Toro, el tinent d'alcalde delegat de Cultura, Josep Maluquer, i el president de la Federació de Centres de Ensenyament, Ramón Bosch, i es va fer una festa a L'Aliança per al lliurament de la medalla.

Premi Sant Martí

Quatre anys més tard, el 1964, rebé la medalla de bronze dels premis Sant Martí en la categoria individual per la seva tasca com a docent i, el mateix any, el diploma de la Comisión Delegada de Acción Cultural, Junta Municipal de Enseñanza Primaria y Servicio Español del Magisterio pels més de 71 anys dedicats a la tasca docent.

Però reconeixements públics a banda, la millor valoració de la tasca d'un mestre perviu en els seus alumnes, i gairebé tothom la recorda amb estimació, amb el seu semblant seriós. Moltes de les seves deixebles la defineixen com a «molt senyora», amb els seus cabells recollits en un monyo i el seu davantal blanc, pujada dalt de la tarima ensenyant labors i lectura, amb el seu incansable esperit de treball. Normalment, era la primera a arribar i l'última a marxar.

A la seva escola s'impartien les assignatures pròpies de l'època per a una

escola femenina: treballaven la lectura i l'escriptura, feien dictats, problemes matemàtics, càlcul, mecanografia. Les alumnes recorden una màquina d'escriure Underwood i una Regia en un petit quartet on practicaven per torns. També aprenien a cosir i a fer puntes de coixí, ganxet i tot tipus de labors. Mancaven, però, assignatures artístiques o esportives, que sí que hi eren a les escoles masculines.

Cal destacar que, tot i que l'ensenyament havia de ser en castellà, les nenes parlaven i cantaven en català i es dirigien a les mestres en la seva llengua.

Algunes de les seves deixebles recorden la imatge de la Puríssima Concepció —el nom oficial de l'escola era el de Puríssim Cor de Maria— que presidia una de les aules i que era substituïda ràpidament per una fotografia de Franco quan hi havia visita dels docents de la Falange.

També es patien els càstigs propis de l'època: les alumnes que xerraven o es

Homenatge a Joaquina Raspall Juanico, *donya* Quimeta, amb motiu dels seus 50 anys de magisteri. A la seva esquerra hi ha mossèn Pius Bosch i Crous, que aleshores era el rector de Santa Maria del Taulat. A la dreta, Mercè Raspall Juanicó, mare del científic i metge Josep Trueta. A l'homenatge van assistir molts veïns del barri, professores i alumnes. El seu fill Dionís és el segon dels quatre homes que estan drets a la part superior de la imatge. L'acte es va fer al restaurant del Parc de la Ciutadella.

portaven malament podien rebre una bona picada als dits amb el regle o acabar amb els braços en creu subjectant llibres.

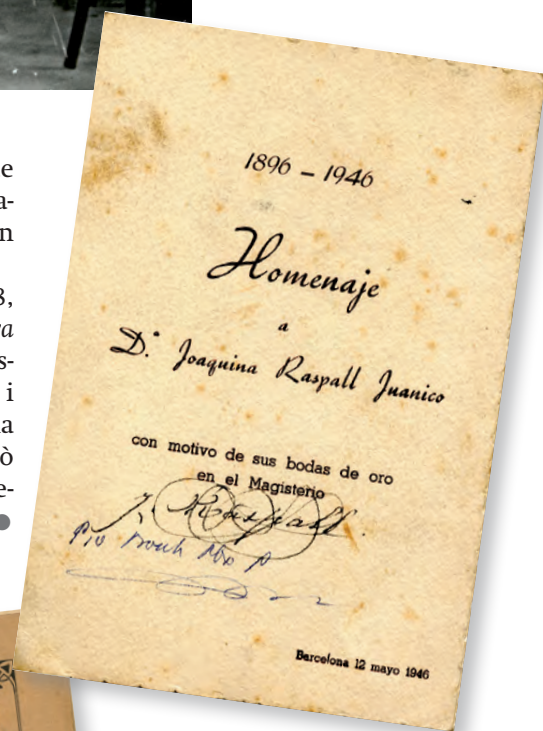
Un ensenyament que fa créixer

Tot i això, també hi havia temps per a la diversió. Com la vegada que unes alumnes van tirar pólvores de talc per terra perquè les mestres i les companyes relisquessin! Quin ensurt quan l'endemà van trobar els seus noms escrits a la pissarra amb una anotació que deia que eren les alumnes que pitjor s'havien portat! O quan s'amuntegaven a la galeria per poder veure passar els nois de l'escola propera. I també hi ha records per al fill de *donya* Quimeta, en Dionís, que era metge i pel que sembla era molt ben plantat, i moltes volien fer-se alguna petita ferida perquè ell les guarís.

Diverses mestres ajudaven *donya* Quimeta en les seves tasques: la senyoreta Casanoves —sempre molt elegant i maquillada—, la senyoreta Maria, la senyoreta Mercè, la senyoreta Dolors...

L'escola va ser una de les llavors que als anys setanta, juntament amb l'Acadèmia Sant Lluís, es van convertir en l'Escola Grèvol.

Donya Quimeta va morir el 1968, a l'edat de 91 anys. El besnet de *donya* Quimeta, mossèn Jaume Aymar, va escriure una homilia sobre els mestres i va recordar la seva besàvia: «Quan una persona es creu, entusiasmada, allò que ensenya, sentim que el seu ensenyament ens arriba i ens fa créixer». ●

va ser el tèxtil, que aplegava majoritàriament mà d'obra femenina i infantil. El 1905, a Barcelona, el treball de les dones i les nenes a les indústries tèxtils representava el 73% del sector, segons l'historiador **Albert Balcells**, i en altres pobles industrials de Catalunya el percentatge era semblant. Les dones guanyaven sous un 50% inferiors als dels homes, i contribuïen a pagar les necessitats de les famílies. Aquest treball, però, no mereixia cap reconeixement, perquè no era permès qüestionar la jerarquia patriarcal del món laboral i de la societat. Com apunta **Mary Nash**, el desenvolupament econòmic i industrial del país no hauria estat possible sense el treball de les dones. L'arquetip femení, però, era el de l'àngel de la llar i evocava una dona tanca a casa, concentrada en els quefers domèstics i de cura del marit i dels fills. L'impacte d'aquest ideal amb la realitat creà una greu contradicció i un afany de preservar el monopoli masculí del mercat de treball. A tall d'exemple reproduïm un fragment de l'article de **Josep Soler** publicat a la revista obrera **El Trabajo** (núm. 86, de 15 de gener de 1904):

«Miradla ahí con los ojos fijos en el telar, vedla aterrorizada por las continuas miradas del mayordomo. Ella será más tarde un obstáculo para su esposo, hora con sus caricias, hora anteponiendo el porvenir de sus hijos, disipará la idea de protesta, la queja plañidera que el sufrimiento de ir continuamente encadenado con el yugo del trabajo engendró en el cerebro de su cónyuge. Hora es ya que la mujer se emancipe, de lo contrario no pasará nunca de ser un obstáculo formado en la sucia atmósfera del confesionario por aquellos hombres deudores de la naturaleza. ¿Es justo que una madre entregue el fruto de sus entrañas a manos mercenarias mientras ella se abandona también en brazos de sus explotadores? ¿Es humanitario ver el portal de una fábrica convertido en el hogar donde se amamantan los hijos? La mujer no ha venido al mundo a trabajar; su favorito es el amor. Amar desde pequeño a sus padres, amar más tarde a su esposo y seguidamente a sus hijos y al mismo tiempo amar la dulce paz del hogar.

Les Senyorettes de Venero

Marga Moreno

Hi vaig anar des dels cinc anys fins als deu, moment en què el canvi en la legislació educativa obligava a tothom a integrar-se en la famosa EGB. Mentre vaig ser alumna de Les Senyorettes, nom popular del Colegio Sagrada Familia, no vaig ser conscient que allò era una escola «de monges». Tampoc no tinc clar ara mateix si totes les mestres que impartien classes ho eren. Fa tant de temps que els records se'm barregen amb les sensacions de quan el pensament no fa frases coherents.

Recordo anar-hi de la mà de la meua mare i entrar al carrer de Venero des de Pujades. La vorera, a la tardor, acumulava bassals d'aigua en què s'hi reflectien els cels plujosos. Jo hi anava amb gorra de borla, bufanda lligada al darrere i katiuskas, de les barates, comprades segurament a La Conca, però no gosava trepitjar els bassals i anava ben aferrada a ma mare, amb por de «caure» als núvols del reflex.

Una portalada i unes escales de granit que s'enfilaven fent un giravolt fins al pis on hi havia les classes. A baix, el pati, on regnava una senyora de qui no en recordo el nom, però que tots els nens anomenàvem «la portera». Compartir l'espai era sovint font de conflictes, perquè ella estenia la roba en un filferro que les petites utilitzàvem com a xarxa improvisada. Ens dedicàvem a passar-hi per sobre alguna pilota ensutjada que, sovint, empastifava llençols amb la consegüent esbrancada.

Al terra del pati, de sorra ennegrida segurament per dècades de passat industrial del barri, hi fèiem l'enterrament de la sardina abans de Setmana Santa. Oficiava la cerimònia la senyoreta Neus, la meua primera mestra. Tampoc no es pot dir que fos estrictament una senyoreta. Devia tenir seixanta o setanta anys. Menuda i corbada, duia unes ulleres gruixudes de pasta i anava sempre amb un guardapols gris i pulcre, cenyit amb una veta de la qual penjava un petit manyoc de claus. Tenia la paciència d'un sant Job, sempre envoltada de bestioletes amb bata blanca, i la reclamàvem per qualsevol cosa. No vaig saber mai com s'ho feia perquè aquella única sardina, penjada d'una acolorida canya de fireta, es pogués esquinçar i així totes i cadascuna de les alumnes que voleïàvem al seu voltant en tastéssim un bocí, necessàriament subatòmic.

Les nenes aplicades

S'hi barrejaven tradicions catalanes amb les bases del nacionalcatolicisme franquista. Hi fèiem el mes de Maria, cantàvem les caramelles abillades amb unes faldilles florejadades i menjades per les arnes que sortien d'algun bagul camforat. «La pe con la a, pa». Llibres groguencs d'història sagrada, estris de costura i treballs manuals amb uns mosaics que dringaven i que semblaven els únics materials didàctics que aquelles bones dones ens sabien proporcionar. Això, i les «bandes», unes cintes de se-

Façana de l'escola de la Sagrada Família coneguda com Les Senyorettes de Venero. La instantània és del 1972.

Paritat en els protestants

Una dona, Josefa Goetz, va ser la impulsora i primera directora de la prestigiosa Escola dels Protestants.

El 1874 s'estableix al Poblenou l'església evangèlica i, de manera simultània, una escola per a nens i nenes que un segle i mig després encara és recordada per l'excel·lència del seu ensenyament. Exalumnes i pares en parlaven molt bé. I no va perdre clientela ni durant la Segona República, quan es va inaugurar a la Barceloneta una escola pública gratuïta que facilitava també de franc tant el material escolar com el dinar i tenia l'al·licient afegit dels banys de mar.

La primera seu de l'escola va ser en uns baixos de la Rambla i, a partir del 1927, es va traslladar a l'edifici del carrer de Llull que fa cantonada amb Llacuna. En aquest estatge, l'ala de l'escola destinada a les nenes i als pàrvuls era la de l'esquerra, la que té la façana al carrer de la Llacuna.

Quan Josefa Goetz es va retirar la va substituir Rosa Aranda, que era

exalumna de l'escola. Aranda va morir el 1927, poc abans que l'escola es traslladés al nou estatge del carrer de Llull, i va ser substituïda per Enriqueta Goetz, que era la filla de la fundadora.

En la memòria del 1934 de l'escola de nenes del Poblenou, redactada per Enriqueta Goetz, la recaptació havia augmentat en 368,50 pessetes respecte a l'any anterior, malgrat la crisi que patia Barcelona i en particular el Poblenou, on molts treballadors estaven sense feina.

Segons una investigació duta a terme per Pilar Natali i Jordi Fossas, els sous dels mestres no eren discriminatoris. Jaime Nurí, que era mestre dels nois, cobrava el mateix que una mestra dels pàrvuls. I les mestres de les nenes, Rosa Goetz, Rosa Mas i Enriqueta Goetz, cobraven bastant més que Nurí, perquè tenien més responsabilitats.

J.F. / P.N.

tí de colors diferents en funció del que volien premiar: blau, vermell, verd... Les duïen a la sortida, com a senyal de reconeixement, les nenes que havien estat més aplicades o que havien seguit més bé les regles d'urbanitat.

La directora era la senyoreta Nadal, que, amb posat aristocràtic, conversava ocasionalment amb les mares i els explicava molt protocol·làriament els avenços i les trapelleres que fèiem les alumnes. Era una dama elegant, que es feia respectar, però sense perdre l'expressió amable, potser una mica condescendent, amb les famílies que hi portaven les seves nenes. Anys més tard, vaig saber que el mateix projecte d'escola havia nascut precisament per instruir les filles de les llars més humils.

A la senyoreta Eugènia la vaig tractar poc, perquè ella atenia els pàrvuls. La recordo una mica més eixuta que la resta, sempre enfeïnada. La classificació de les classes no seguia un criteri estricte en el sentit d'un nivell per edat. Recordo també que hi havia «la classe dels nens», on de manera provisional s'acollien alguns vailets, pocs, barrejats amb les nenes. La senyoreta Maribel, molt més jove que la resta, era tímida i molt dolça amb les alumnes. Simpàtica i indulgent, es prenia les coses amb força sentit de l'humor.

En el taller del Masriera

Resàvem en entrar i a la tarda tocava el rosari, un ritual que no vaig acabar d'aprendre mai del tot. Simplement, em limitava a respondre la part del pare nostre o de l'avemaria que se suposava que ens tocava. I les funcions, que consistien en petites obres de teatre i taules de gimnàstica, les fèiem al teatret de Pax, el majestuós edifici neoclàssic del carrer de Bailèn que més tard vaig saber que havia estat el taller de Masriera i, també, l'escenari on García Lorca havia declarat alguna de les seves obres. Les colònies —jo no hi vaig poder anar mai, per

la migrada economia de casa meva— es feien en una finca que hi havia a Viladrau.

Tot allò es va acabar de cop, quan jo tenia deu anys i vaig anar a una altra escola «nacional», massificada i molt més crua i despersonalitzada. Només cal dir que, de ser-ne vint a classe, vaig passar a una aula on n'érem seixanta.

I el paradís se'm va escapar de les mans. Malgrat la falta de formació pedagògica, Les Senyoretetes havien tingut prou sentit comú i respecte pels nens per fer-nos sentir especials i no malbaratar una cosa essencial: la nostra autoestima. No en deu viure cap, d'aquelles dones, però si me les trobés els donaria les gràcies. ●

Un grup de nenes de l'Escola dels Protestants a finals dels anys vint.

Emancipar a la mujer debe ser lo primero que debemos procurar. De buenas madres salen hombres en toda la extensión de la palabra, y con hombres buenos se reconstruye una sociedad.»

Durant el **segle XX**, el **moviment d'emancipació de la dona** va tenir diferents orientacions. D'una banda, l'anomenat feminisme burgès, conservador, reformista i catòlic, ideològicament proper a la Lliga Regionalista, representat per **Dolors Monserdà**, **Carme Karr** i **Francesca Bonnemaison**. Amb una visió profundament antisindicalista, s'erigeix en protector de les dones davant l'abús de l'home i, alhora, orienta les dones en la seva missió de mares i esposes. Fomenta estudis femenins perquè les dones —sense destruir la seva dependència moral i intel·lectual— es puguin mantenir sense esdevenir una rêmora per a pares i germans. Intenta atreure la dona obrera als beneficis de la religió i, d'aquesta manera, evitar les temptacions del sindicalisme. Aquest feminisme, coherent amb la tradició conservadora i catòlica, arrela de manera òptima en el medi econòmic de la classe mitjana catalana. Pren com a referent ideològic l'encíclica del papa **Lleó XIII, Rerum Novarum (1891)**, que proposa millorar la situació de la dona treballadora, tant culturalment com materialment i espiritualment, per aconseguir la pau social en un temps de grans transformacions.

Segons escriu **Maria Aurèlia Capmany** a **Feminisme a Catalunya**, la consigna velada era: «Moralitzem la classe treballadora a través de la dona. Fem de la dona obrera una aliada de la burgesia, una versió moderna de la criada fidel, apartem-la del materialisme i de l'odi de classes».

L'**obrerisme revolucionari** i el protagonisme de les dones en els aldarulls, per exemple, de la **Setmana Tràgica**, amb l'ocupació de carrers, la construcció de barricades, l'assalt a la comissaria del Poblenou, etc., espantaven la classe dirigent, i es feia del tot necessari esperonar la missió de reconducció d'aquests fets per recuperar l'equilibri social, urbà i industrial.

Colegio-Academia Mirabet

Jo hi era, i recordo...

Rosa M. Zaragoza i Padró

Era l'any 1955, jo tenia quatre anys i recordo molt bé com la mare explicava a la iaia per què el pare i ella havien decidit portar-me al Colegio-Academia Mirabet, i no a les Monges. Vaig estar contenta, no m'agradava l'uniforme que portaven les nenes de les Monges.

A col·legi ens posàvem una bata blanca. Les teníem penjades al passadís. Recordo que hi havia nenes que no les tenien gaire blanques, jo estava molt satisfeta de les meves, en tenia dues, sempre superblanques, amb olor de net i ben planxades.

De la classe de pàrvuls recordo l'olor dels llapis i dels esmorzars.

Teníem unes taules quadrades de color rosa, un rosa dolç, les cadires a joc, quatre nenes per taula; el material era comunitari, les capsos de fusta on guardàvem els llapis, les gomes... Per fer punta al llapis la mestra tenia una màquina gran, de metall i amb una maneta. La màquina estava subjectada a la seva taula, i si et portaves bé et deixava fer punta al llapis.

L'aula era espaiosa i donava al pati. Ho recordo tot molt gran, si ho pogués veure ara devia ser com un didal.

A la tarda fèiem labors, en guardo la primera, la segona... I totes...

La majoria de les mestres eren del barri i exalumnes del col·legi, totes catalanes, excepte la senyoreta María Luisa. A l'escola es parlava el català, excepte quan feiem classe, els llibres eren en castellà..., evidentment.

Teníem classes de francès, mecanografia i taquigrafia. Al pati fèiem gimnàstica, portàvem uns horrorosos bombatxos de color blau, evidentment gens cenyits, que ens arribaven fins als genolls i acabaven tancats per una goma elàstica.

A les tardes, les classes de labors eren molt agradables. Una de les professores era la senyoreta Sitjar, cosina de l'escultor Josep Maria Subirachs i Sitjar. Era menuda i cosia molt bé, era exigent però de manera que quasi no te n'adonaves. Si el que feies no estava perfecte t'ho feia desfer i... apa, tornem a començar.

Les classes de dibuix eren «extraescolars». Eren unes classes molt clàssiques fins que va venir una professora molt jove i va ser un trencament: dibuixàvem del natural! Vaig gaudir molt, Després va venir una professora castellana. Per a mi va ser fatal, tenia la mania que quan una cosa no li agradava l'arreglava ella. Jo no suportava que toqués els meus dibuixos.

Fèiem excursions amb autocar, una a l'any, o potser cada dos anys. La senyoreta Mirabet sempre ens acompanyava.

Hi passàvem tot el dia, portàvem el dinar i ens deixaven tenir diners. Vam anar a Sant Quintí de Mediona, i a la Colònia Güell! Tinc aquesta excursió gravada a les ninetes dels ulls i al cap. Em va impressionar molt l'arquitectura de Gaudí, tant les formes com la llum que creava una atmosfera especial a la capella, a la cripta. Vaig comprar unes postals que encara guardo.

Disciplina i càstigs

Algunes vegades, no gaires, anàvem al cinema California, on feien sessions matinals per als col·legis.

En una època en què la disciplina i els càstigs formaven un binomi poderós en el món educatiu, al col·legi els càstigs consistien a posar alguna nena de cara a la paret, lligar-li el cinturó de la bata a la cadira, enviar-la a una classe inferior o superior, i, com a molt fort, anar a veure la senyoreta Mirabet per explicar-li el que havia fet i escoltar una reflexió seva. Mai no hi havia hagut cap càstig físic.

Per la comunió totes les nenes anàvem vestides igual. El vestit era molt senzill, també el vel i la corona de roses blanques.

Una de les prioritats de la senyoreta Mirabet era la senzillesa —per això la seva mania dels uniformes. Era molt exigent en l'educació: no es podia parlar alt, i menys cridar; mai una paraula més enllà de l'altra. Mans i ungles netes. Sabates polides. Ben pentinades. Llibretes sense taques, escrivíem amb plomí i tinta. La cal·ligrafia havia de ser

Alumnes del Col·legi Mirabet a la dècada dels anys quaranta.

perfecta, a l'anglesa, també la «redondilla» i la gòtica.

Havíem de llegir correctament, marcant bé la puntuació.

A la classe de les grans hi havia dues llibreries, amb portes de vidre i tanca des amb clau, que guardaven el que, per a mi, era un tresor, uns llibres manuscrits, facsímils, de clàssics espanyols: Lope de Vega és el que més recordo. Eren d'unes cal·ligrafies complicadíssimes molt difícils de llegir, però a mi m'agradava molt quan la senyoreta Mirabet ens els feia treure per llegir.

A les tardes les alumnes grans, en acabar les classes, teníem mitja hora per berenar i descansar, i després ens quedàvem una hora més a col·legi per fer els deures. La professora que es quedava amb nosaltres a l'hora d'esbarjo era, quasi sempre, la senyoreta Mirabet, i aquella mitja hora, per a mi, era molt agradable. Sempre parlàvem i ens explicava coses de viatges, de concerts i de lectures; oblidava del tot la seva severitat en les hores de docència. Ens feia preguntes sobre què fèiem a casa o amb els pares, si llegíem el diari, com era Barcelona, què coneixíem de Barcelona...

Tenia molt clar que l'escola estava al Poblenou, un barri de treballadors i les nenes ens havíem de formar per poder treballar, i per això hi havia les classes de mecanografia, taquigrafia i comerç.

Quan passaves de pàrvuls a la classe mitjana entràvem en un món ple de normes obligatòries. En una època de domini del *nacional-catolicismo*, quan arribàvem anàvem a la classe de les grans, cantàvem l'*Himno Nacional* i resàvem el *parenostre* i l'*avemaria*. De catecisme només en fèiem quan ens preparàvem per fer la primera comunió.

Mn. Joan Playà venia un cop l'any i totes les nenes ens reuníem a la classe de les grans. Jo tremolava per la visita. Quan preguntava alguna cosa i no hi havia cap nena que respongués o respongués correctament, em buscava i, dient el meu cognom, em feia la pregunta directa. Estàvem en ple franquisme però al Poblenou seguia havent-hi famílies atees, anarquistes, digues-ne com vulguis, eren famílies que no anaven a missa. Les famílies creients-practicants portaven les seves filles a les Monges. Jo era una de les poques excepcions.

El mes de Maria

A la classe que servia de sala de reunions, darrere la tarima de la taula de la professora, hi havia un armari que només s'obria el mes de maig. Era una petita capella on hi havia una imatge de la Immaculada. Totes les tardes del mes de maig ens reuníem per resar el mes de Maria. Cada setmana, un grupet de nenes es cuidava de portar i mantenir les flors blanques que guarnien l'altar. Cada divendres a la tarda resàvem el rosari. Aquí s'acabava tota la vida religiosa de col·legi.

Aquesta sala també servia per si venia alguna persona a visitar l'escola i per celebrar el sant de les professores. No ens permetien fer obsequis a les mestres. La senyoreta Mirabet recollia els diners de les alumnes i comprava un regal col·lectiu: llibres, música, algun material per brodar o alguna petita joia. Si el regal era música posava el tocadiscos i escoltàvem alguna peça.

A final de curs ens entregaven les notes i els premis, que sempre eren llibres. N'he trobat dos i tots dos de l'any 1963, *Figuras y momentos de España*, de José León Domínguez, i *El Fénix de los ingenios*, de

Lope de Vega. A tots dos hi ha el segell de l'escola i una etiqueta blanca escrita amb la cal·ligrafia, perfecta, de la senyoreta Mirabet. En una hi diu «Premio de Dibujo concedido a la Srta, Rosa Mª Zaragoza con la calificación de Sobresaliente. Barcelona, 22 julio 1963», i a l'altre, «Premio concedido a la Srta, Rosa Mª Zaragoza por su puntual asistencia. Barcelona, 22 de julio 1963».

Participàvem en activitats del barri. Recordo un concurs de dibuix, i evidentment hi vaig participar. Jo ja anava a l'Escola Massana, i vaig presentar un dibuix, fet a ploma i tinta xinesa, del pont penjat d'Amposta. El dia que es van trobar per concedir els premis, recordo que la senyoreta Mirabet em va cridar molt disgustada. El meu dibuix era el millor, però em va dir: «L'han trobat massa ben fet i han dit que segur no l'havia fet la nena que el presentava».

Una altra vegada em va cridar per parlar dels exàmens de dibuix. El tema de l'examen era Sant Joan. El foli que ens van donar el vaig posar en vertical i hi vaig dibuixar una casa on al terrat es veia una revetlla, uns fanalets de paper i gent ballant a baix, al carrer un gran foc de Sant Joan. En vaig quedar satisfeta. Una nena es veia incapaç de fer cap dibuix i em va demanar que l'ajudés. Vaig agafar el seu paper i molt de pressa vaig dibuixar només un gran foc. Em va quedar molt bé. La senyoreta Mirabet em va dir: «Sé que has fet el dibuix de tal nena i, com que era el segon, t'ha sortir molt millor. Sàpigues que ella té un *sobresaliente* i tu no». Aquest era el tarannà de la senyoreta Mirabet.

Coincideixo amb Mercè Pasqual Borràs, professora de labors, que diu que la senyoreta Mirabet era una dona molt culta, una gran conversadora, afable i de bon caràcter, però molt exigent com a educadora. Era molt bona brodadora i tenia molt bon gust.

L'última pinzellada de record comparat és ben dolça: els esmorzars del dia de la primera comunió. Sortint de l'església de Santa Maria del Taulat anàvem al col·legi, on trobàvem una gran taula parada i ens servien xocolata desfeta i maduixes (no maduixots) amb nata.

Ens sembla que l'escola va tancar a principis dels anys setanta. No sabem quan es va obrir. ●

En la mateixa línia de **Dolors Monserdà** es troba **Carme Karr**, una altra representant del feminisme conservador, que havia col·laborat a la revista **Or i Grana** i era l'ànima de la **revista Feminal (1907-1917)**, suplement de La Il·lustració Catalana, on signava com a **Joana Romeu**. Aquesta revista mensual es va caracteritzar per una autonomia més gran respecte al tutelatge masculí. Dirigida a un públic femení de nivell cultural i econòmic mitjà-alt, adoptà una actitud menys protectora i prioritzà aspectes reivindicatius. L'objectiu de la revista era col·laborar en la millora dels horitzons educatius, culturals i professionals de la dona. Reclamava una formació de qualitat per convertir la dona en una nova dona moderna i preparada, adaptada a les noves necessitats del mercat, sense haver de renunciar a les responsabilitats familiars. **Feminal** publicà també informació sobre les activitats del feminisme internacional de signe més radical. En un reportatge especial presentà fotos de les màximes dirigents del moviment radical, **Emmeline Pankhurst** i la seva filla **Christabel**, partidàries de l'**acció directa** i d'estratègies de violència per aconseguir el vot per a les dones. En conjunt, el feminisme de **Feminal** no es pot considerar un feminisme radical de confrontació oberta, però cal assenyalar així mateix que la seva directora, **Carme Karr**, passà d'un posicionament de reticència inicial davant de la qüestió del vot femení a defensar el dret al vot de les dones.

La pedagoga **Francesca Bonnemaison** va ser una altra figura clau del **feminisme conservador a Catalunya**. El **1909** creà la **Biblioteca Popular de la Dona**, que fou el nucli de l'**Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona**, institució cabdal en la promoció educativa i professional de les joves catalanes. La seva vocació d'una oferta educativa àmplia, global i moderna oferí la possibilitat d'un ventall educatiu molt més ampli a les noies catalanes de la petita burgesia, però també a les dones d'extracció social de la classe treballadora becades per l'Institut. A més a més, sota el lideratge de **Rosa Sensat**, s'impulsava des de l'Institut la modernització de l'àmbit domèstic per ajudar la dona a fer les

Les dones a les associacions

Cooperativistes

Antoni Oliva

Les dones són les grans protagonistes de les cooperatives històriques del Poblenou, i potser aquest fet és una de les claus del seu èxit, no tan sols de gestió sinó també de convocatòria, de participació i de compromís.

No és casual, doncs, la dedicatòria del llibre *Un barri fet a cops de cooperació. El cooperativisme obrer al Poblenou*, de Marc Dalmau i Torvà, d'on s'ha extret bona part de la informació d'aquest text: «A totes les dones obreres i cooperativistes del Poblenou, que pariren el barri. A la memòria de Teresa Gisbert i Alaball».

L'autor defineix perfectament la feina discreta i perseverant que per sota de la gran història, aquella que s'explica als llibres normalment amb protagonistes masculins, hi feien les dones, sense tan sols tenir la possibilitat durant molt de temps de constar com a sòcies:

A l'ombra dels grans esdeveniments històrics, aquelles institucions de barri actuaren en l'àmbit subtil de la vida quotidiana amb la pretensió de catalitzar una altra economia i assajar un món sense capitalisme. Una altra economia que —més enllà dels càrrecs de junta o de l'avantguarda federativa— bàsicament era protagonitzada per dones. Malgrat que dins el moviment es reproduïa sense fi la mateixa desigualtat patriarcal que a la resta de la

societat, en el dia a dia de les entitats eren les dones les que s'ocupaven de la dependència i les que portaven a terme les operacions de compravenda.

En el cooperativisme al Poblenou hi ha altres noms de dona: Antònia Prades, Carme Piqué i Maite Doñaque. Elles no podien ser sòcies ni directives, però van viure en primera persona l'evolució en època franquista de La Flor de Maig, L'Artesana i Pau i Justícia, perquè hi treballaven.

I tot i no constar als documents ni ser als llocs on es prenen les decisions, tenen clar que en aquells anys la unió del consum sense intermediaris i amb vida social va afavorir el món obrer, i es va convertir en una veritable forma de vida.

Durant el període republicà, el creixement del moviment cooperatiu va anar acompanyat de la plena incorporació de la dona. Ja el 1929, La Flor de Maig adaptava els seus estatuts acceptant les dones com a sòcies de ple dret. Fins i tot en alguns casos, com a L'Artesana, es va fundar una secció femenina; va ser l'any 1934, amb Blanca Filella al capdavant. Aquests ambients, sens dubte, van donar un respir i un recer a les dones en la societat patriarcal encara dominant. El franquisme va posar fi als escassos avenços d'aquells anys.

Veteranes cooperativistes: d'esquerra a dreta, Carme Piqué Bofarull (L'Artesana), Teresa Doñaque (Pau i Justícia), Antonieta Parades (La Flor de Maig) i la seva jove, Lluïsa Balaña.

Tres Flors de Maig

Gemma Domènech i Mar Redondo

*Farem florir flors de maig,
volem xarxes de fraternitat.*

(adaptació de la cançó popularitzada
Les Flors de Maig)

La Flor de Maig, fundada l'any 1890 per setze obrers, va ser la primera cooperativa que, l'any 1929, va acceptar a les dones com a sòcies. Posteriorment, el franquisme va fer desaparèixer aquella Flor. Anys més tard, el 1978, La Flor de Maig va ser recuperada gràcies a la reivindicació veïnal i va començar una segona etapa, en la qual les dones van tenir una forta presència. En aquesta segona etapa a La Flor de Maig hi va néixer un grup de dones. Tancada un altre cop, La Flor de Maig no va perdre la vida. L'any 2012, l'ateneu va tornar a rebrotar gràcies a l'ocupació i la recuperació per part dels veïns i veïnes del barri. Així, tres Flors de Maig i tres generacions de dones han omplert de vida l'Ateneu fins avui.

Reivindicar cantant

A la festa d'inauguració de La Flor de Maig, després de la seva ocupació l'octubre del 2012, un reduït grup de dones va sortir a cantar. Era la primera actuació de la Coral de Dones de La Flor de Maig, creada poc després de l'ocupació de l'ateneu. D'aquesta manera, recuperaven el vessant cultural de la cooperativa i l'ateneu, adaptant la cançó d'Anselm Clavé de *Les Flors de Maig*, una cançó que va esdevenir una mena d'himne d'aquell moment. Van adaptar unes nades i van sortir a la rambla del Poblenou a cantar-les. Van començar a cantar com a forma de suport a moltes lluites del barri, com ara pels vaguistes detinguts a la vaga del 29 de març de 2012. Van decidir

sortir el carrer i cantar ben fort el seu repertori feminista en diades com el 8 de març, Dia de la Dona Treballadora, o el 25 de novembre. Cantar va esdevenir per a elles una eina per transformar la societat, però també un espai de confiança, de solidaritat i de suport mutu, perquè, tal com afirmen, «ens agrada cantar per celebrar i reivindicar».

Un altre projecte protagonitzat per dones d'aquesta tercera Flor de Maig és La Flor de Drap, nascuda amb la voluntat d'esdevenir una alternativa al model de consum de roba capitalista. La Flor de Drap es va organitzar oferint una botiga de roba gratuïta, un espai d'intercanvi de roba, arranjaments de peces de roba i cursos de costura.

Homenatge als socis cooperativistes grans el 1923. A la filera superior, el quart començant per l'esquerra és Pere Rovira, un dels fundadors i president de l'entitat. Al mig,

inauguració com a ateneu popular el 1978. Uns mesos abans, el 1977, es reivindicava l'obertura de l'ateneu popular amb una manifestació a la Rambla.

seves tasques amb el mínim esforç i el màxim rendiment. És cert que la institució es va conformar amb un feminisme de caràcter conservador, però també va aconseguir mitigar els posicionaments més immobilistes i va impulsar l'avenç social de les dones. Una dada poc coneguda de la seva tasca és la inserció de 13.000 dones al mercat laboral entre el 1911 i el 1929.

El canvi d'actitud envers l'educació va acabar incidint positivament en el panorama cultural i, el 1930, el percentatge d'analfabetisme s'havia reduït a un 32,2%, davant del 70% que s'estimava trenta anys enrere. Des d'un punt de vista educatiu i formatiu cal remarcar, finalment, la importància de les escoles superiors creades per la **Mancomunitat de Catalunya (1914-1923)**, amb l'objectiu de fomentar la formació professional femenina. Cal esmentar l'**Escola Superior de Bibliotecàries (1915)** i l'**Escola d'Infermeres (1919)**, que institucionalitzaren la figura de la bibliotecària i la infermera com a professions eminentment femenines i altament professionalitzades.

Paral·lelament, el moviment d'alliberació de la dona es va plantejar també des d'una perspectiva de classe social, recollint les idees de **Flora Tristan**, **Clara Zetkin** o **Rosa Luxemburg**. És el que **Mary Nash** anomena **feminisme obrer**. A **finals de segle XIX**, la treballadora tèxtil de **Sabadell** i dirigent **anarquista Teresa Claramunt** i també **Teresa Mañé**, mare de **Frederica Montseny**, contribuïren a la consciència de la dona mostrant la necessitat d'unir lluita social i lluita feminista. **Teresa Claramunt** publicà el **1905 La mujer. Consideraciones sobre su estado ante las prerrogativas del hombre**, on reclamava l'autonomia de les dones i la necessitat de la seva emancipació com a esclaves dels esclaus. Claramunt deia que un dels obstacles principals per al progrés de les dones era el sentit de superioritat dels homes. També fou una de les primeres activistes socials que defensaren l'autoemancipació de les obreres, la qual, segons afirmava, només s'aconseguiria amb una lluita específica com a dones, a més d'una transformació social. Tanmateix, molt

Curset de pastisseria a La Flor de Maig el 1981.

Traslladant-nos a un altre espai, a l'Octubre, Casal Independentista del Poblenou, un grup de dones va decidir el 2012 impulsar l'aDONA't, un cicle feminista amb la voluntat de tractar un seguit de problemàtiques relacionades amb el gènere. I per prendre consciència de la situació d'opressió patriarcal de la societat actual. Des d'aleshores, el cicle ha constat de quatre edicions que començaven cap al mes d'octubre i finalitzaven pels volts del 8 de març. Cada any s'han organitzat un seguit de xerrades i tallers sobre el dret al propi cos, noves masculinitats, dona i urbanisme o la medicalització de les dones, entre d'altres. També s'han dut a terme campanyes contra les joguines sexistes i contra les agressions sexistes sota el lema de «No és no».

Poblenou Feminista és un espai de trobada entre diferents espais feministes i dones del barri que ha creat una

connexió per avançar en l'erradicació del patriarcat. Poblenou Feminista s'ha mobilitzat en diades com el 8 de març o el 25 de novembre, Dia contra la Violència de Gènere. S'han convocat concentracions amb espelmes a la Rambla o davant la presó de Wad-ras. Pels volts del 8 de març, també s'han organitzat activitats, entre les quals destaca la columna Eva Forest, cap a la manifestació del centre de Barcelona. De Poblenou Feminista va néixer el Comitè de la Vaga de Totes del Poblenou. A través del comitè, les dones del barri es van mobilitzar per la visibilització del treball reproductiu, de cures, submergit, etc., per fer palès que les dones movem el món i el podem aturar. ●

Nota de la redacció: També sota el caliu del Casal Octubre, el 2003 va néixer el col·lectiu La Fabrica Roja. El 1987, a La Flor de Maig es va formar el grup Ovulació, que estava molt vinculat a Joves Gomanou i al grup antimilitarista MiliKK.

Pintada feminista del Grup de Dones de la Fàbrica Roja que estava en un paret del carrer del Joncar tocant a la Rambla.

La pintada va desaparèixer quan es van enderrocar les construccions per eixamplar el carrer.

FOTO: J.M. HUERTAS

El Grup de Dones La Flor de Maig

De la Vocalia de Dones de l'Associació de Veïns
al Grup de Dones del Poble Nou

A mitjan anys setanta, els moviments veïnals a Barcelona assumien multitud de funcions que una ciutadania cada cop més conscienciada exigia. Les associacions de veïns van aglutinar bona part d'aquestes inquietuds que derivaven en accions, normalment executades per vocalies.

Tot i que el gruix d'activitats va sorgir en bona part per mancances de cada barri, també s'hi escolaven reivindicacions de caràcter social i polític. I un moviment de dones amb una incidència creixent en la vida quotidiana va impulsar la creació de vocalies de dones a les associacions de veïns, en paral·lel i al costat de l'aparició i l'enfortiment de moviments feministes diversos.

Aquestes vocalies van tenir la seva importància, però quasi sempre quedaven supeditades a les accions que es consideraven més urgents en els diferents barris.

Mentrestant, cada cop més dones s'adonaven que ja era hora de tractar seriosament temes que fins aleshores havien semblat «menors»: què passaria amb el paquet de lleis que la nova democràcia havia de debatre? Com guanyar la igualtat necessària per ser finalment subjectes de ple dret? Una llarga llista de problemes es posaren a debat: des de la contracepció fins a la igualtat en l'accés al treball, el divorci, l'avortament o el maltractament, entre molts altres.

Per això vam muntar el grup de dones, amb més entitat que la vocalia, que no trobava mai l'espai per posar en primer terme les qüestions que ens afectaven, i vam començar a reunir-nos i a plantejar de manera directa les nostres reivindicacions. Així va néixer el Grup de Dones del Poble Nou el setembre del 1977 i, en

poc temps, s'hi van anar afegint més dones amb activitats i interessos diversos, però totes amb la inquietud comuna de bastir un futur més igualitari.

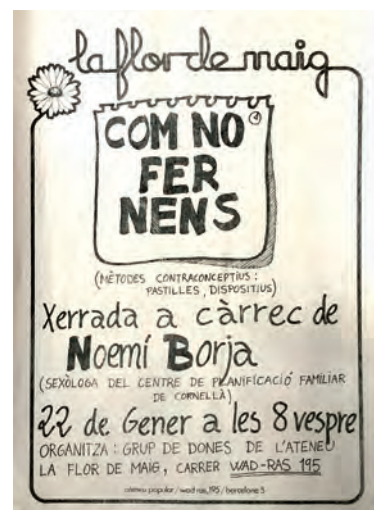
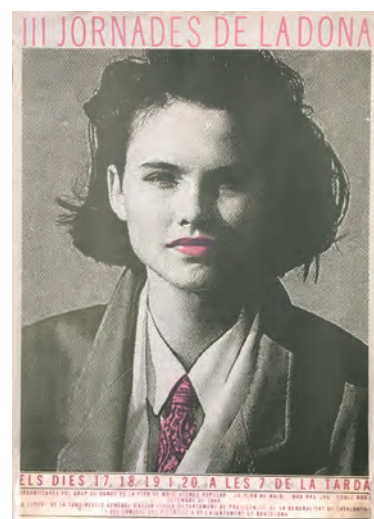
La Constitució que margina

Quan es va plantejar la nova Constitució ens vam adonar que deixava fora, entre altres coses, quasi totes les nostres reivindicacions: ni igualtat efectiva en l'accés al treball, ni divorci (que no arribà fins al 1981), ni avortament, ni contracepció... Devia ser que es prenia al peu de la lletra, de manera excloent, allò de «todos los españoles son iguales...». Ni els estrangers ni les dones no som iguals davant la llei. I això no ens va agradar i vam fer una pintada, un mural en una paret de la rambla del Poblenou que ben poca gent va veure, ja que no ens va donar temps ni de fer-ne una foto per a la posteritat, abans que brotxes anònimes el cobrisin de pintura blanca. El mural deia: «No a una Constitució que margina les dones».

A alguns companys de l'Associació de Veïns no els va acabar d'agradar la nostra posició, manifestada en aquella pintada, i vam haver de buscar un altre aixopluc més comprensiu i solidari.

Les activitats

Ja feia temps que reivindicàvem l'antiga seu de la cooperativa La Flor de Maig, una de les més representatives del moviment cooperativista a casa nostra, que havia estat clausurada en els primers anys del franquisme. Un cop rehabilitat l'espai, el nou Ateneu Popular La Flor de Maig va acollir diverses entitats del barri, entre les quals hi havia el grup de dones que va prendre el mateix nom de l'ateneu.

poques obreres havien assolit un grau de consciència feminista com el de **Teresa Claramunt**.

Durant la **Segona República**, la nova **Constitució democràtica** del **1931** va establir la igualtat entre homes i dones i va garantir legalment l'eliminació de qualsevol tracte discriminatori sobre la base del sexe. Però, a la pràctica, aquest era un repte difícil d'aconseguir, i fins i tot els partits polítics d'esquerres i els sindicats no consideraven prioritària la reivindicació feminista. Líders **anarquistes** com ara **Frederica Montseny** i **comunistes** com **Lina Òdena** es manifestaven contràries al fet que els partits tinguessin seccions independents específicament femenines, perquè això representava la desunió i era negatiu per a la classe treballadora. Es tractava, deien, d'alliberar l'home com a persona humana. En aquest context, dins del moviment anarcosindicalista va sorgir **Mujeres Libres**, amb l'objectiu d'alliberar la dona de la seva triple esclavitud: l'esclavitud de la ignorància, l'esclavitud de ser dona i l'esclavitud de ser productora. (Vegeu l'article sobre Mujeres Libres en aquest mateix número.)

Després de la Guerra Civil, el **franquisme** va recuperar la visió de reclusió de la dona en l'àmbit de la llar. La dona esdevingué el temple de la raça i l'encarregada de la socialització dels fills en els valors del règim. A la **dècada dels anys cinquanta** s'inicia una tímida obertura quan accedeixen al poder els anomenats **tecnòcrates**. No és però fins al **final del franquisme** que es produeixen mobilitzacions destacables. El **1975** va ser un any clau en aquest procés. Les **Nacions Unides** l'havia declarat **Any Internacional de la Dona** i es va aprofitar aquesta celebració per donar un fort impuls als moviments feministes i als partits polítics en la clandestinitat en un moment de descomposició del règim. Aquell any es van celebrar a **Madrid** les primeres **Jornades Nacionals per a l'Alliberament de la Dona** i, el maig de l'any següent, les **Jornades Catalanes de la Dona**. Al paranimf de la Universitat de Barcelona es van reunir més de 4.000 dones d'arreu de l'Estat i es va acordar una plataforma unitària

El grup de dones, tot i ser una entitat que funcionava de manera independent, estava completament integrat en la dinàmica general de l'ateneu des del primer moment, participava en totes les activitats i promovia el caràcter no sexista en tot el que s'hi feia, des del llenguatge inclús fins a les il·lustracions de tríptics i cartells (sovint eren dones les que hi sortien, per visibilitzar la nostra presència).

Teníem clar que volíem arribar a totes les dones del barri, no pas només a les que venien habitualment a l'ateneu, o les que ja eren conscients de la marginació que suportem, sinó sobretot a totes les altres, les que ja estaven bé amb el paper secundari que ens havia tocat —una situació de subordinació en tots els àmbits socials, materials i jurídics. Volíem treure aquestes dones de casa, perquè en poguessin conèixer d'altres i descobrir nous horitzons.

Un dels temes centrals per a nosaltres era el dret de la dona al propi cos: cap dona no ha de tenir relacions sexuals sense voler-les, cap dona no ha de dur a terme un embaràs no desitjat ni ha de fer-se càrrec d'un infant no volgut. En aquell moment, les nostres accions es van concentrar en el binomi complementari contracepció-avortament. Convençudes que cap dona no desitja avortar, ens vam centrar en accions d'informació, i també, a promoure i exigir a les administracions la creació dels centres de planificació familiar necessaris.

Vam organitzar actes de tota mena, aïllats i regulars, com ara la projecció de pel·lícules en el marc del cinefòrum, les «cerveses literàries» dels disabtes, una exposició itinerant, cursos de ceràmica i de cuina, xerrades i taules rodones, entre d'altres. En aquestes in comptables activitats de tot tipus hi participaven activistes, professionals, escriptores, etc., incidint sempre en temes molt candents del moment. Així, es van fer debats i actes sobre la separació i el divorci, l'avortament, el control de la natalitat, l'adopció, la se-

xualitat, la literatura de dones i per a dones, l'accés a llocs de decisió, la igualtat —en l'educació, en el treball, a casa—, la dignitat i un llarg etcètera de temes que es van anar adaptant a la realitat del barri al llarg del temps.

I què queda per fer?

Tot i que el grup es va dissoldre, de fet, quan el 1991 es va inaugurar el Centre Cívic Can Felipa, i van cessar formalment les activitats de l'ateneu, cadascuna ha continuat treballant en els seus àmbits específics i, de vegades, ens hem tornat a ajuntar per participar en alguna mobilització. Sí que avui hi ha més dones en espais que abans no gosàvem somiar, però també hi ha una precarietat més descarada i profunda.

Si a les dones joves d'avui els queda encara molta feina per fer, també els moviments veïnals necessiten més que mai organitzar-se per fer front als nous reptes que es presenten.

La nostra generació va viure l'amenaça que representava el projecte del Pla de la Ribera dels anys seixanta i que, d'alguna manera, es va dur a terme trenta anys més tard, amb les obres olímpiques. Després va venir el 22@, potser prou més agressiu, tot i que podia no semblar-ho. Mentrestant, la invasió d'hotels i la mateixa evolució de la ciutat, definitivament venuda de qualsevol manera al turisme, ens han mostrat la cara de la gentrificació: l'expulsió barroera o subtil de la població, sobretot la més jove, d'un barri que ja no reconeixem, mentre que els greuges i les reivindicacions de les dones, en un temps de crisis inesperades, ens fa pensar que no hem aconseguit gran cosa.

Només podem esperar que es mantingui encesa la flama. Davant d'uns nous reptes aparentment insuperables, cal que els moviments socials d'avui recordin que no tan sols es pot assolir l'impossible, sinó que, a més, ja s'ha fet —ja ho hem fet— més d'una vegada. ●

Les noies de la parròquia, el bressol del MOVI

Maria Labró i Laura Miquel

Penyafort 1964: el primer grup de noies del Poblenou que va anar a les colònies de la parròquia de Santa Maria del Taulat.

A principis dels anys seixanta, un grup de noies vinculades a les parròquies del barri van formar el Moviment Infantil i Juvenil, que actualment es coneix com a Esplai Movi.

Han passat més de cinquanta anys des que la M. Dolors Viladegut i la Gemma Piqué es van reunir amb altres noies vinculades a les diverses parròquies del barri en una de les sales de Santa Maria del Taulat. Aquella trobada, organitzada per les noves fornades de capellans, va concloure amb una decisió que va marcar la història de l'educació en el lleure al Poblenou. «El Movi va néixer del grup de noies que hi havia a les parròquies de Santa Maria, Sant Bernat, Sant Francesc i Sant Pancraç», explica la Gemma amb un somriure nostàlgic. «Entre nosaltres ens

coneixíem del barri i organitzàvem activitats per a les nenes cadascú a la seva parròquia. Fèiem sortides, cants, trobades en profunditat...». Durant la reunió, aquelles noies de setze anys, que encara no coneixien la paraula *monitora*, van decidir organitzar unes colònies. Després de proposar-ho als capellans, l'any 1964 marxaven cap a Vallgorguina amb una trentena de nenes de totes les edats. «No sabíem ni què eren les colònies. No hi havíem anat mai», comenta la M. Dolors. L'única experiència similar que compartien algunes eren les sortides de la parròquia de Sant Bernat en un convent de monges. «Vam recórrer al que hi havia a la ciutat, com les colònies de nois del bisbat i algun llibre antic que vam aconseguir trobar. Amb això ens vam inspirar».

Tal com comenta la Gemma, a principis dels anys seixanta, la instrucció per a persones que s'encarregaven de l'educació fora de l'àmbit escolar dels infants era gairebé inexistent. El primer curs per a monitors i responsables de colònies l'havia organitzat la Secció Social de Càritas Diocesana de Barcelona l'any 1961 i anava a càrrec de mossens, metges i catedràtics universitaris. Hi van participar dotze persones, segons explica Miquel Miranda al llibre *25 anys formant monitors*. No va ser fins més tard, amb l'arribada de la democràcia, que es va establir la titulació per dur a terme activitats relacionades amb el lleure. El primer carnet de monitor es va entregar a una monitora de la parròquia de Sant Joan, del barri d'Horta, a la dècada dels anys vuitanta.

de mobilització. Durant aquests anys es creen noves organitzacions feministes com ara el **Partit Feminista**, liderat per l'advocada i periodista **Lidia Falcón**. El seu òrgan era la **revista Vindicación Feminista**, dirigida per **Carmen Alcalde**, de la qual es van publicar 30 números des del **1976 fins al 1979**. La revista pretenia propiciar el debat, la informació i la denúncia sobre la situació de la dona, i va esdevenir un referent important del feminisme durant la transició. Finalment, el Partit Feminista s'integrà el 2015 a Izquierda Unida.

El dia **8 de març de 1976, Dia de la Dona Treballadora**, es va viure a **Catalunya** amb molta intensitat, com moltes altres celebracions que es van fer en aquell primer any després de la mort de Franco. A partir d'aquest moment s'obren bars i llibreries feministes i es creen centres de planificació que donen accés als mètodes anticonceptius als joves, es denuncia el sexisme en els llibres de text, etc. El **1983** es crea l'**Institut de la Dona**, amb una dotació pressupostària important. La **socialista Carlota Bustelo** en va ser la primera presidenta. El **1989** es va crear a **Catalunya** l'**Institut Català de les Dones**.

Avui, tot i la millora aconseguida en molts aspectes en la lluita per l'emanipació de la dona, la discriminació no ha desaparegut. Hi continua havent un rerefons cultural que entén la dona com una possessió de l'home, una visió de sotmetiment i de manca de llibertat que genera en molts casos agressions i violència. La lluita contra la violència de gènere i contra la discriminació laboral i salarial, que la Comissió Europea situa a l'entorn del 15% de mitjana, continua vigent. El poder, l'autoritat i el prestigi segueixen en bona part en mans masculines, i hi ha un sostre en moltes escales jeràrquiques, de manera que el sistema de quotes esdevé encara una eina necessària que permet assegurar la presència de les dones en els diferents àmbits de la societat.

Andreu Isern

Aquelles primeres colònies

L'estiu del 1964, un grup de noies i una trentena de nenes van sortir del Poblenou amb autocar per dirigir-se a Vallgorguina, on després d'haver recorregut un camí de carros van deixar les motxilles per conuiu durant uns quants dies. «En aquelles primeres colònies em vaig aprimar set quilos i gairebé no dormia. M'aixecava i anava a vigilar les nenes», assegura la M. Dolors. A la casa, les monitores organitzaven activitats i excursions i feien reunions fins a altes hores de la nit. Parlaven de com veien les participants de les colònies i de quins aspectes havien de millorar. «Tots els capellans van venir dues vegades i també hi havia un cap que era home i venia de tant en tant. Totes les monitores, però, érem dones». La Gemma i la M. Dolors reconeixen que la figura del mossèn era essencial per donar seguretat i tranquil·litat a les famílies. «L'Evangeli sortia en tot allò que anàvem treballant», asseguren.

La família i el matrimoni

Malgrat els canvis socials que s'havien produït al llarg dels anys seixanta amb l'aprovació de la Llei de drets polítics, professionals i laborals de la dona, la societat espanyola es regia per un mo-

del patriarcal, en què la dona tenia un paper sobretot domèstic, l'objectiu del qual era que excel·lís en els seus principals rols: el d'esposa i el de mare.

No era estrany, doncs, que durant les primeres colònies de l'Esplai Movi Poblenou algunes de les joves monitores que hi participaven estiguessin casades i, fins i tot, tinguessin fills. És el cas de la Gemma, que a les colònies del 1964 ja festejava i, pocs anys més tard, casada i embarassada del seu primer fill, tenia la funció de cuinera i de cap de colònies. La seva situació familiar no va posar fre al seu entusiasme. «El paper de la dona en aquell moment era molt diferent. Quan estava embarassada tothom patia en veure'm córrer i saltar», comenta. Més tard, ja mare, va tornar-hi amb tres dels seus fills. «Feia de cuinera amb les criatures. Els monitors a la nit feien gresca i recordo com si fos avui amagar-se la lluna i sortir el sol i jo maleint-los amb la nena als braços», recorda divertida. Malgrat la difícil conciliació entre la vida familiar i ser monitora, la Gemma no va ser l'única que va atrevir-s'hi. L'Anna Maria Herrera s'havia casat feia alguns mesos i va descobrir a les colònies de l'any 1968 que estava en estat a causa dels vòmits que li provocaven l'embaràs.

Monitores en les colònies que es van fer al Montseny el 1965. El capellà que hi ha al mig de la fotografia és mossèn Pere Relats.

Aquelles joves, amb els seus matrimonis i la seva maternitat, no diferien gaire de la gran majoria de dones de l'època. Ara bé, potser se n'allunyaven en un punt clau: no renunciaven a allò que els agradava. Van decidir que, tot i les dificultats evidents, intentarien compaginar les seves passions tan bé com poguessin. Les colònies i les activitats del cap de setmana es van convertir en una extensió de la família, on tenien cabuda no tan sols els fills, sinó també els marits i les seves mares. La implicació era absoluta, igual que el sentiment de pertànyer a una cosa important per la qual valia la pena fer alguns sacrificis.

Educar en temps de dictadura

Tot i que a partir dels anys seixanta es va tendir a una certa secularització, tant les monitores com les noies que van participar en les primeres colònies del Poblenou eren hereves d'un ensenyament fonamentat en el catolicisme, en el qual certes àrees de coneixement no es mencionaven.

En aquest context, les colònies eren un espai de convivència constant que servien per dur a terme un aprenentatge que, en l'entorn quotidià, era impensable. L'Anna Maria, que havia estudiat infermeria, recorda divertida com va explicar durant les colònies què era la menstruació, després que una de les nenes li confiés que li havia vingut la regla per primera vegada. Aquell fet havia provocat debat i inquietud i l'Anna Maria va reunir totes les participants per aclarir qualsevol dubte: «Imagineu-vos que som una colla d'amigues agafades de les mans. Una de nosaltres es deixa anar de sobte. Aquesta és un òvul que cau i això és la primera regla. Cada mes passarà el mateix». Després d'aquesta innocent explicació, les preguntes sobre aquest tema i molts altres assumptes els van ocupar la tarda. Les monitores, més grans i experimenta-

des, van convertir-se en confidents per a aquelles nenes.

Els consells a vegades anaven més enllà de les mateixes colònies. La Gemma recorda que, passats els mesos estivals, seguia cartejant-se amb algunes noies amb problemes familiars. L'agraïment d'aquestes noies era sincer i el manifestaven en les valoracions que escrivien en finalitzar l'estada. La M. Dolors conserva algunes paraules de les noies, escrites amb lletra infantil i en castellà: «En estas colonias nos hemos formado una idea de la amistad»; «somos todas muy amigas y las dirigentes nos han ayudado a estar con las otras niñas. Sin ellas todo iría mal y sin orden», diuen algunes de les cartes. La Gemma explica que, durant la celebració del 50è aniversari de l'esplai, una dona se li va acostar i li va donar les gràcies: «Era una de les nenes. Feia més de mig segle que no ens havíem vist! Em va impactar que em diguéssiu que aquelles tardes i colònies l'havien ajudat molt i que l'havien marcat per a tota la vida».

Una formació diferent

De les colònies i les tardes que compartien, no tan sols les nenes en treien profit. També les monitores en van extreure molt més del que es podien imaginar. «Si en aquella època em deixaven sortir de casa era pel Movi. Era la meua manera d'autoformar-me. Ja no tant com a moni-

tora, sinó com a persona. Teníem dret a sortir perquè teníem una obligació, una cosa seriosa a fer, i com que anàvem a la parròquia ningú no ens podia dir res», assegura la Gemma entre rialles. Les reunions que feien entre setmana, les tardes dels dissabtes, les sortides i les colònies es van convertir per a elles en una forma de trobar-se amb les amigues i de créixer com a persones en una societat que els tenia reservat un paper a l'ombra. L'amistat que conserven va sorgir de llavors. «Hi havia molta il·lusió i molta fe. Tot allò ens va ajudar molt com a persones i també per educar els nostres fills i filles. I ells han educat de la mateixa manera els nostres nets», comenta l'Anna Maria.

Durant més de cinquanta anys, les monitores i monitors de l'Esplai Movi Poblenou han continuat amb la mateixa empenta el que aquelles noies van començar. Actualment, l'esplai té més d'un centenar d'infants i una vintena d'educadors que preparen cada setmana activitats a diverses instal·lacions del barri. El que va començar com un grup de joves que proposava un tipus d'activitat que no tothom entenia del tot ha acabat esdevenint un dels signes d'identitat del barri, un nexa d'unió de nois i noies i de nens i nenes de diferents generacions que comparteixen l'experiència de l'educació en el lleure amb la il·lusió del primer dia. ●